

İSTANBUL TİCARET ODASI

ÇAY

SEKTÖR PROFİL ARAŞTIRMASI

HAZIRLAYAN

HİLAL USTA

İSTATİSTİK ŞUBESİ

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
I. ÇAYIN TANIMI, KAPSAMI VE TARİHÇESİ	
1) Çay'ın Tanımı ve Kapsamı	3
2) Çay Tarımının Tarihçesi	6
II. ÇAY TARIMININ ÖZELLİKLERİ	
1) Ekolojik İstekleri	6
2) İşleme Teknolojisi	7
3) Üretim Tekniği	9
4) Çay Tarımında Kalite Standartları	10
5) Çay'da Ambalajlama, İşaretleme ve Etiketleme	12
III. TÜRKİYE'DE ÇAY SEKTÖRÜNÜN MEVCUT DURUMU VE PERFORMANSI	
1) Tarihi ve Gelişimi	13
2) Ekim Alanı	15
3) Üretim ve Satış Miktarı	18
4) Kapasite	21
5) Tüketim	22
IV. ÇAY DIŞ TİCARET DURUMU	
1) Çay İhracatı	24
2) Çay İthalatı	26
V. DESTEKLEME ALIM FİYATLARI	29
VI. YATIRIM TEŞVİK BELGELERİ VE YAN SANAYİ İLE İLİŞKİL	30
VII. SEKTÖRÜN GELECEĞİ VE İNSAN SAĞLIĞI YÖNÜNDEN DEĞERİ	31
VIII. ÇAY SEKTÖRÜNDE SORUN VE ÖNERİLER	32
IX. DÜNYADA ÇAY SEKTÖRÜNÜN DURUMU	
1) Çay Üretimi	34
2) İhracat	36
3) İthalat	37
4) Dünya Çay Pazar Yapısı	38
X. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	38
KAYNAKÇA	40

ÇAY

I. ÇAY'IN TANIMI, KAPSAMI VE TARİHÇESİ

1) Çay'ın Tanımı ve Kapsamı

Botanik olarak Dicotyledonea sınıfından *Camellia Sinensis* familyasına dahil bir bitki olan çay, körpe yaprakları ile tomurcuğunun değişik yöntemlerle işlenmesi sonucu elde edilen ve ülkemizde sudan sonra en çok tüketilen bir gıda ve içecek maddesidir.

Yaprağını dökmeyen çay bitkisi doğada büyümeye bırakıldığında ağaç görünümüne sahip olmakta, yeterli düzeyde sıcaklık ve nemin bulunduğu yerlerde yıl boyunca sürgün oluşumunu sürdürmektedir.

Çay bitkisi morfolojik bakımından Çin çayı (*Camellia Var.Sinensis*), Assam çayı, (*Camellia Sinensis Var.Assamica*) Kambodia çayı (*Camellia Sinensis Var. Cembodiesis*) olmak üzere üç çeşide sahip olup,bu çeşitler arasında çok sayıda melez oluşmuştur. 1-3 m. boyunda büyük çalı görünümüne sahip olan **Çin çayı** sık dallı, soğuğa, hastalıklara ve kuraklıklara karşı dayanıklıdır. Terkibinde teninli maddeler ve kafein miktarı Assam çayına ve diğerlerine göre az olup, dem rengi hafif, yaprak verimi azdır. 6-18 m. boylanabilen seyrek dallı, soğuğa, kuraklığa ve hastalıklara karşı daha duyarlı olan **Assam çayının** ise pek çok alt çeşidi olup, yaprak verimi fazladır. Terkibinde bulunan aromatik bileşikler ve kafein bakımından Çin çeşidine göre zengin ve dem rengi kuvvetlidir. Çin ve diğer çay çeşitlerine göre daha verimli ve kaliteli olan assam çayının düzenli bir budama ve hasat ile ekonomik ömrü 60 yıl sürebilmektedir. **Kambodia çayı**; Hindicini kökenli 6-8 m. boyunda olup, tarımı yapılmamakta ancak öbür çeşitlerle doğal çaprazları oluşturulmaktadır.

Çayların sınıflandırılması dünya çapında standardize edilmemiş olup sınıflar orijine göre farklılık gösterebilmektedir. Çayın tadı ve kalitesi ülke orijinine, çayın çeşidine ve genellikle üretildiği bölgeye göre isimlendirilirken, bahçe veya tarla, rakım, hasat ve hasattan sonraki işleme gibi bir çok farklı faktörlerle belirlenmektedir.

Ancak genel olarak kabul gören, tasniflemeye göre çaylar imalat kırığı ve kırık (kırmadan geçen) çaylar olmak üzere iki sınıfta toplanmaktadır.

- ◆ Kurutmalardan çıkıp tasnife gelen ve her hangi bir kırma işlemine tabi tutulmadan elenen çaylara **imalat kırığı çaylar**,
- ◆ Elek ile 8 ve 10 numaralı paka eleklerinin üzerinde kalan çayların mekanik olarak kırılıp,tekrar elenmesi sonucu elde edilen çaylar **kırık çaylar (kırmadan geçen)** olarak tanımlanmaktadır.

Dünyada işleme biçimine göre siyah çay (mayalanmış), yeşil çay (mayalanmamış) ve yarı-mayalanmış çay olmak üzere başlıca üç çeşit çay elde edilmektedir. Siyah çaydan, buruk bir tadı olan amber renkli, yeşil çaydan hafif acı ve açık yeşil-sarı renkli, yarı mayalanmış çaydan ise hafif acı ve açık kahverengi –yeşil renkli içecekler elde edilmektedir.

Siyah Çaylar;

Ortodoks ve CTC Metodlarının kullanıldığı ile gerçekleştirilen siyah çaylar, partikül yapılarına göre yaprak (unbroken) ve kırık (broken) çaylar olmak üzere iki kısımda sınıflandırılmaktadır.

Kırık (Broken) çayların küçük partiküller halinde olması, daha az yer kaplaması, daha sert ve koyu dem vermeleri nedeniyle dünya çay ticaretinin % 95,0'ni kapsamaktadırlar.

- **P:** Pekoe (P) , çay fidanının ikinci yaprağından üretilen, bütün yapraklı siyah çaydır. Flowery Pekoe (FP) Uzunluğuna yuvarlatılmış, bütün yapraklı siyah çaydır.
- **OP:** Orange Pekoe (OP) 8-15 milimetre uzunluğunda yaprak içeren, siyah, FOP'den daha az uç ihtiva eden bir bütün yaprak çay olup, fırınlamadan sonra eleme yapıldığında belirli bir elek aralığından geçmez.
- **BOP:** Broken Orange Pekoe (BOP) olarak isimlendirilen uçsuz, kırık yapraklardan oluşan sınıftır. Tippy, Golden ve Flowery terimleri bu çeşit çay için de kullanılabilir. Örneğin TGBOP uçlu, sarı, kırık yapraklı OP demektir. BOPI ise OP 'den küçük yapraklı , BOP 'den büyük yapraklı ara sınıf çaylar için kullanılmaktadır.
- **F & PF:** BOP 'den daha küçük yapraklı çay sınıfı PF'dir. CTC metoduyla üretildiğinde Pekoe Fanning , Ortodoks metoduyla üretildiğinde Fanning (F) olarak anılır. Bu kopuk yaprağın büyüklüğü toplu iğne başı kadardır. Yüksek kalite çaylardan elemeye ayrılmış, 1-1.5 milimetre boyutlarında küçük toz parçacıklardır. Ortodoks çaylarına sınıftaki uç miktarını tanımlamak için Broken Orange Pekoe Fanning (BFOP) ve Golden Orange Pekoe Fanning (GOPF) terimleri eklenir.
- **D & PD:** Çabuk demlenip tad ve koyuluğunu poşet maddesinden hızla geçirebildiği için normalde poşet çaylarda kullanılan, hem Ortodoks hem de CTC çay yapraklarının en küçük parça boyutudur

Yeşil ve Oolong Çaylar ;

Yeşil ve oolong çayların sınıflandırılması biraz daha karmaşık ve daha az kalıplaşmıştır. Siyah çayın aksine, yeşil çay sınıfı ile kalite ve tadı arasında doğru bir orantı vardır. Yeşil ve oolong çaylar, üretim bölgesine ve toplanmaya göre fiyatlandırılmakta ve her ülke kendi yeşil çayını kendi komplike terminolojisiyle sınıflandırmaktadır.

Japon Yeşil Çayları,

Stil ve bardak kalitesine göre sınıflandırılmakta olup, genelde Extra, Choicest, Choice, Finest Fine, Good Medium, Medium, Good Common, Common, Nubs, Dust, Fanning olarak tanınırlar.

Çin Yeşil Çayları,

Yaprağın yaşına, işlenmiş yaprağın stiline ve şekline göre sınıflandırılırlar. Bunlar Gunpowder, Imperial, Young Hyson , Hyson, Twankay, Hyson Skin veya Dust stillerinde üretilirler. Bu stil veya şekil kategorilerinin her biri farklı alt sınıflar içermektedir.

Hindistan Yeşil Çayları

Çin yeşil çaylarına benzer şekilde sınıflandırılırlar ve Fine Young Hyson, Young Hyson, Hyson No 1, Hyson, Soumee, Fannings ve Dust yaprak stillerinde üretilirler.

Pouchonglar Çin kokulu çaylar olup bunlara Yasemin, Gardenya veya Yulan çiçekleriyle koku verilir. Yasemin çayı, çayın kalitesine ve kokulandırma işleminin etkinliğine göre sınıflandırılır.

Seylan yeşil çayları,

Java yeşil çayları ve kokulu Oolonglar gibi daha az bilinen ve kendi karmaşık sınıflandırma sistemlerine sahip çaylar da bulunmaktadır. Sınıfların bazıları onları daha da karmaşık yapan alt bölümlere sahiptirler. 3000 'den fazla çeşidi ve binlerce kombinasyonu ile her zevke uygun bir çay veya çay harmanı vardır.

Yaş Çay Ürünü; çay bitkisinin sürgün uçlarında mevcut tomurcuk ile taze ve körpe özellikteki birinci ve ikinci yapraklardan oluşan filizdir. Yaş çay hasadı ve alımları sürgünler itibariyle yapılmakta olup, genelde üç sürgün döneminde tamamlanan alımlar Doğu Karadeniz Bölgesi'nin ekolojik yapısına bağlı olarak bazen dört sürgün dönemi ile de tamamlanabilmektedir.

Her Nisan-Mayıs aylarında başlayan hasat dönemi Ekim –Kasım aylarında tamamlanana bilmektedir. Dünya çay hasadı ise ekolojik şartlar nedeniyle 9-11 ay devam etmektedir.

2- Çay Tarımının Tarihçesi

Çayın menşeinin Çin veya Hindistan olduğunu iddia eden çeşitli görüşler vardır. Bazı araştırmacılar çayın ilk defa Hindistan'ın Assam bölgesi ormanlarında ortaya çıktığını, bir kısım araştırmacılar ise Çin'in Fukien bölgesindeki Boheon dağlarında ilk defa bulunduğunu belirtmektedirler.

Büyük Çin İmparatoru Sing Nong M.Ö. 2737 yılında çay bahçeleri kurduğu ve çayın yararlı bir bitki olduğunu halka anlatmaya çalıştığı ve çay ziraat' ini teşvik ettiği ileri sürülmektedir. Çin'de yabancı olarak yetişen çay hakkında yapılan derin araştırmalar sonucunda Hindistan'ın kuzeydoğu kesimlerdeki vadilerde yabancı olarak yetiştiği de görülmüştür. Çay bitki tohumlarının nehirler vasıtasıyla sürüklenerek Hindistan'a taşındığı, bunun içinde anavatanın Çin ile Hindistan arasında kalan bu bölge olduğu araştırmacılar tarafından kabul görmektedir.

MÖ. 3.yy.'a kadar yaş çay yaprakları kaynatılarak çay yapılırken, bu tarihten sonra çay kurutularak işlenmiş, kurutma işlemi, çayın, yılın her döneminde içilmesi imkânını getirdiğinden, günlük bir içecek olmasını da sağlamıştır. Çayın günlük bir içecek olarak iyice yerleştiği M.S.5.yy.'da, çay tüketme alışkanlığı Çin'den güneye ve kuzeye doğru hızla yayılmıştır. Budist rahiplerin uykuya karşı koymak, böylece tanrısal birtakım güçlere sahip oldukları izlenimini verip saygınlık kazanmak amacıyla içtikleri çayın Japonya'ya ulaşması da Budizmle olmuştur. 810 yılında çay bitkisini ülkesindeki saraya götüren, Japon Budist rahip Dasjy'dir.1610 yılında İSE Japon adası Hirado'dan yeşil toz olarak satın alınan çay Avrupa'ya Hollandalı gezginler sayesinde getirilmiş, 17 yy'da tüm Avrupa'ya yayılmıştır.

Çay, bütün dünya dillerinde iki şekilde isimlendirilmiştir: Bunlardan biri "çay", diğeri ise "tea" olup, her iki kelime de Çin kaynaklıdır. Önceleri dinlendirici, keyif verici ve ısıtıcı bir içecek olarak değerlendirilen çay, ihtiva ettiği kafein, thea-flavin bileşikleri, bakır, demir elementleri, B.E. ve diğer vitaminlerden dolayı gıda maddesi olarak da önem kazanmış ve tüketimi her geçen yıl artmıştır.

II-ÇAY TARIMIN ÖZELLİKLERİ :

1- Ekolojik İstekleri

İklim : Bol yağış isteyen bir bitki olan çay, gelişme süreci içerisinde yıllık ısı ortalaması 14 derece olan ve 1200 mm' nin üstünde yağış ile % 70'den fazla nem oranına sahip olan bölgede yetiştirilmektedir.

Toprak ve Arazi : Asitli toprakları seven çay bitkisi, toprağın besinlerce zengin ve derin olmasını sever. Ağır killi, kireçli ve taban suyu yüksek yerlerde bitki iyi gelişemez. Düz arazilerde toprağın humusca zengin ve geçirgen olmalı, meyilli arazilerde ise meyil % 50'den fazla olmamalı ve setleme ve teraslama yapılmalıdır.

Budama : Çay bitkisinin gelişiminin sağlanabilmesi ve verimden düşmüş ocaklarda ürünün verim ve niteliğinin artırılması için gereksiz ve hastalıklı dalların kesilip atılması işlemidir. Büyümenin durgun olduğu dönem budama için en uygun zamandır. Ancak kışın soğuk ve donlu günlerde budama yapılmaz. Kasım-Aralık, Mart veya Nisan ayları en uygun aylardır. Budama şekilleri şunlardır:

a-Şekil Budaması : Ürün toplama kolaylığı yönünde ocağın toprağa yakın düzeyden sürgün vermesi arzulanır. Bu şekildeki budama üç yaşındaki fidanlara yerden 20 cm yukarıdan uygulanarak ileride alacağı şekil verilmeye çalışılır.

b-Ürün Budaması : Çay ocaklarını yeniden canlandırmak, verimi artırmak için çaylıkları 4-5 yılda bir budamak gereklidir. İlk ürün budaması şekil budamasının 5 cm üzerinden başlar ve her budamada bir önceki düzeyin 5 cm üzerinden yapılır.

c-Gençleştirme Budaması: Her ürün budama yılında budama düzeyinin 5 cm yükselmesi zamanla normal bir insanın toplama yapamayacağı seviyeye ulaşır. Yerden 20 cm yükseklikte gençleştirme budaması yapılarak ocak tazelenir.

Gübreleme : Çay bitkisi ihtiyaç duyduğu besini toprakta bulamazsa gübreleme yolu ile gerekli besin değeri verilmeye çalışılır. Çaylıklara ahır gübresi yada suni gübre verilir. Ahır gübresi toprağı organik maddelerce zenginleştirir. 4-5 yılda bir dönüme 3-4 ton ahır gübresi verilerek toprakta su, hava ve besin düzeni zenginleştirilir. Bu gübreleme budamayı izleyen Mart ve Nisan aylarında yapılır. Suni gübreleme ise toprak tahlili sonuçlarına göre yapılır. En iyi gübreleme % 25 azot, % 5 fosfor, % 10 potasyum ihtiva eden kompoze gübre olup, dönüme 60 kg. olacak şekilde her yıl Şubat ayında verilir.

Hasat : Çay, Nisan sonu ile Mayıs ayı başında toplama olgunluğuna erişir. Ürün hasadı Mayıs ayında başlar Ekim sonuna kadar devam eder. Bu dönem içinde 3-4 sürgün devresi olur. Çay hasadı bu sürgün devreleri dikkate alınarak yapılır. Gerek elle ve gerekse kesici aletle yapılan her sürgün devresinde toplama, bir önceki seviyenin 3-4 cm. üzerinden yapılmalıdır.

2- Çay İşleme Teknolojisi

Günümüzde çay ürününün değişik yöntemlerle işlenmesi ile siyah, yeşil ve öz çay elde edilmektedir. Dünya çay üretim teknolojisinde Ortodoks, C.T.C ve bunların kombinasyonları, Türkiye de ise Ortodoks ile C.T.C rotervanlar kullanılmaktadır.

Ortodoks yöntemi, çay bitkisinin genç ve körpe yaprakları ile tomurcuğunun; soldurma, kıvrırma, fermentasyon ve kurutma işlemlerine tabi tutulması ile gerçekleştirilmektedir. CTC metodu verimliliği ve uygunluğu yüzünden popülerite kazanmıştır. Bu yöntem ile siyah çay üretiminde en önemli farklılıklardan biri kıvrırma işleminde CTC makinelerinin kullanılmasıdır. CTC ile işlenmiş çaylar elle toplanmış veya mekanik olarak hasat edilmiş olabilir. Makine ile hasat edildiğinde, CTC prosesi geleneksel üst iki yaprak ve tomurcukla beraber diğer yaprakları da işleyebilmektedir. CTC makineleri ile kesme, ezme, parçalama, yırtma ve dökme işlemi aynı anda yapılmaktadır. Fermentasyon ve kurutma işlemi Ortodoks yöntemindeki gibi olmaktadır.

Soldurma :

Çay üretiminde uygulanan ilk işlemdir. Burada amaç kısmi kurutma ile yaprak içersinde mevcut suyun buharlaştırılarak azaltılması neticesinde yaprağın fiziksel olarak kıvrırma işlemi için uygun şekle dönüştürülmesidir. Taze çay yaprağında % 70 - 83 arasında değişen miktarlarda su mevcut bulunmaktadır. Çay yaprağı bu şekilde kıvrırma işlemine tabi tutulursa kırılır ve küçük parçalara ayrılırken, siyah çaya nitelik kazandıran hücre özsuyu akararak kaybolur. Soldurma süresi genelde 8 - 16 saat arasında gerçekleştirilmektedir. Bu süre içersinde isteğe bağlı olarak 100 kg yeşil çay yaprağında 25 - 50 kg su kaybı yaratılır.

Kıvrırma :

İkinci önemli işlemdir. Kıvrırmanın temel amacı bitki özsuyunu hücreden dışarı çıkarmak ve bunu kırılmadan kıvrılan çay yapraklarına bulaştırmaktır. Soldurulan çay yaprakları, özel makinelerde ezme, aşındırma, yırtma ve bükme işlemlerine tabi tutulmasına kıvrırma işlemi denir. Yüzyıllar önce avuç içinde yapılan bu işlem günümüzde mekanik olarak uygulanmaktadır. İşlem, solmuş çay yaprağında dokuların ve hücrelerin kıvrırma makinesinde parçalanarak hücre öz suyunun dışarı çıkartılması ve yapraklara bulaşması ile başlar.

Soldurulmuş çay yapraklarının kıvrılması bu amaçla geliştirilmiş makinelerde sağlanan hareketlerle gerçekleştirilmektedir. Kıvrırma işlemiyle beraber çayda oksidasyon da başlamaktadır. Kıvrırma makinelerindeki çevrimsel hareket, parçalanmış yapraklardan çıkan öz suyun yaprağın tamamına bulaşabilecek şekilde ayarlanmıştır. Çeşitli faktörlere bağlı olarak kıvrırma süresi 15-60 dakika ve kıvrırma sayısı 2-3 arasında değişebilmektedir.

Kıvrırma süresi ile sayısı üzerine çay yaprağının çeşidi, solma derecesi, kıvrırma makinesinin yükü ve hızı, basınç derecesi, sıcaklık, yaprak parçalarının büyüklüğü, kıvrırma makinelerinde batten, koni ve basınç başlığı tipleri, üretilmek istenen çayın çeşidi gibi faktörler etki etmektedir. Kıvrırma sonunda makineden alınan çay yaprakları kalburdan geçirilerek elek altında kalan kısım fermentasyona gönderilir. Geri kalan kısım tekrar kıvrırma makinelerine verilir.

Fermantasyon (Oksidasyon) :

Oksidasyon kıvrılan yaş çay yaprağının hücre öz suyunda bulunan kimyasal bileşiklerinin oksidaz enziminin tesiri ile biyolojik değişikliğe uğrayarak siyah çayda istenen renk, burukluk, parlaklık, koku ve aroma oluşması olayıdır. Oksidasyona etki eden faktörler süre, ısı,nem, serilme kalınlığı, ve yoğunluğu, oksijen konsantrasyonu oksidasyonun bulunduğu ortamın koşullarıdır.

Kıvrırma işleminden sonra 5 ve 7,5 cm kalınlıkta serilen çay yaprakları, nemi ve sıcaklığı ayarlanmış odalarda 40 dakika ile 3 saat arasında değişen sürelerde bırakılması ile fermantasyon yerine getirilmektedir. Bu aşamada optimal sıcaklık 23-25 derece olmalıdır. Renk ve kalite optimum oluncaya kadar fermantasyonda süre uzatılmalıdır. Süre aşırsa daha fazla renk teşekkülüne karşılık kalitede düşme görülmektedir.

Kurutma :

Fermantasyonu tamamlanmış çayın kurutulması şu amaçla yapılmaktadır. Fermantasyon olayına son vermek ve soldurma işlemine rağmen hala yarıya yakın su ihtiva eden çayın su oranını düşürmektir. Bu işlem siyah çayın depolanabilir, paketlenir ve taşınabilir durumuna sokulmasında önemli bir görevi yerine getirmektedir. Fermantasyon tamamlandığında çay yaprağındaki % 45-50 oranındaki nem oranı kurutma işlemi ile % 3 düzeylerine indirilmektedir. Kurutma işlemi tabla üzerinde hareket eden fermantasyona uğramış çay yaprağına sıcak hava üflenmesiyle gerçekleştirilmektedir. Fırına giren sıcak hava % 87-99 derece ve çıkan havanın % 50-55 derece arasında olmasına dikkat edilirken, kurutma işlemi genellikle 24-27 dakika arasında tamamlanmaktadır.

Yeşil Çay Üretimi;

Yaş çay yapraklarının fermente edilmeden işlenmesi ile elde edilen ürüne yeşil çay denilmektedir.Yeşil çay üretimi şok soldurma, kıvrırma, kurutma ve tasnif olmak üzere dört aşamada gerçekleştirilmektedir.

3-Çay Üretim Tekniği

Çay bitkisi tohumla (generatif) ve çelikle (vagatatif) üretilmektedir. Ülkemizde yer alan çaylıkların tamamı tohumla üretilmektedir. Ancak bu yöntem ile çay bitkisinde çoğunlukla görülen yabancı dölllenme nedeniyle geniş ölçüde melezleşme olmakta ve bir çok melez tipler ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle de tohum yerine çelik kullanılması uygun bulunmaktadır.

Çelikle üretim; Klon olarak belirlenen ocaklardan alınan çeliklerden uygun köklü fidan yetiştirilmesi olarak tanımlanmaktadır. Çelikle üretilen çay fidanları damızlık olarak seçilen çay bitkisinin tüm özelliklerini gösterir. Bu nedenle üretim dünyada yaygın şekilde kullanılan üretim şeklidir.

Çelik Yastıklarla Üretim; Çelik yastığı yapılacak yer güneye bakmalı kuzey rüzgarlarına kapalı taban suyu derin olmalıdır.

Naylon Torbalarda Üretim;Uygulanmasının ve bakımının daha kolay olması ve dikim işlerinin kısa sürede gerçekleştirilmesi nedeniyle torbada üretim tercih edilmektedir. Boyutları 15*20 cm olan alt ve yanlarında 5 adet delik bulunan torbalar boşluk kalmayacak şekilde toprakla doldurulmaktadır.

4- Çay Tarımında Kalite Standartları

Dünyada siyah çayın kalite değerlendirmesi ile ilgili olarak 1977 yılında Uluslar arası Standardizasyon Teşkilatı tarafından ISO-3720 yayınlanmıştır. Ülkemizde ise İSO 'nun üyesi olan TSE-4600 çay standardını 5 Kasım 1985 tarihinde kabul etmiş 1986 tarihinde Çaykur'un katkıları ile mecburi uygulamaya girmiştir. TS 4600 Siyah Çay standardı 01.10.1991 gün ve 21008 sayılı Resmi Gazete'de revize edilerek yayın tarihinden itibaren en geç 6 ay içinde üretim ve satış safhalarında mecburi olarak uygulamaya konulmuştur. Bu standartlarda çaylarımız 1.sınıf ve 2.sınıf olmak üzere iki gruba ayrılmıştır.

13 Aralık 1996 tarih ve 22846 sayılı resmi gazetede yayınlanan Türk Gıda Kodeksi (Codex) ile TSE 4600 mecburi uygulamadan kaldırılmıştır. Gerek kamu gerekse özel sektör firmaları mecburi uygulamaya konulan Gıda Kodeksi –Siyah çay kapsamına giren hükümlere uymak zorundadır.

Siyah Çay Standartları;

ÖZELLİKLER		TGK	TS 4600	ISO
Su özütü (Kuru maddede) (m/m) %	min.	29	32*	32
Toplam Kül Kuru maddede) (m/m) %	min.	4	4	4
	max.	-	8	8
Suda Çözünen Kül (Toplam Küle göre) (m/m)%	min.	45	45	45
% 10'luk HCL'de Çözünmeyen Kül (K.M.Küt.) (m/m)%	max.	1,0	1,0	1,0
Suda Çözünen Külde Alkalilik (KOH olarak) %	min.	1,5	1,0**	1,0
	max.	3,0	3,0**	3,0
Ham Selüloz (Kuru maddede) (m/m) %	max.	16,5	16,5	16,5
Kafein (Kuru maddede) (m/m) %	min.	1,5	TGK	
Oksitlenmemiş Parça (m/m) %	max.	8	TGK	
Toplam Toz Çay Miktarı (Kütlece) (m/m) %	max.	14	TGK	

* Türkiye'de üretilen çaylarda **29** olarak aranacaktır.

** Suda çözünen külün alkaliliğinin öğütülmüş numunenin 100 g'ında milimol KOH olarak verilmesi durumunda sınır değerler en az 17,8 en çok 53,6 olmalıdır.

-Yeşil Çay - TS 12691

Yeşil Çay Tanımı; *Camellia sinensis* (Linnaeus)O.Kuntze türünün farklı varyetelerinin yaş yapraklarının (iki buçuk yaprak) tomurcuk ve bunlara bitişik taze sap kısımlarının uygun yöntemlerle işlenmesi ile elde edilen üründür.

Duyu Özellikleri; 1) Yeşil çay kendine has görünüş ve rente olmalı,gözle görülebilen yabancı madde,lif çöp ve yabancı koku ihtiva etmemelidir. 2) Yeşil çay demlendiğinde dem, soluk yeşilimsi çuha çiçeği veya limon sarısı renginde parlak olmalı, bulanıklık göstermemeli ve tadı kendisine has olmalıdır.Fiziksel özellikleri; yeşil çayda toplam olarak, yeşil toz çay oranı en fazla % 12 olmalı, okside olmuş bitki parçaları bulunmamalıdır.

Yeşil Çayın Kimyasal Özellikleri aşağıda belirtilen değerlere uygun olmalıdır.

Özellikler	Min	Max.
Toplam Kül Kuru maddede) (m/m) %	4	8
Su ekstraktı (KM'de) % (m/m)	29	*
Ham Selüloz (KM'de) % (m/m)	*	6
Ham Selüloz (KM'de) % (m/m)	*	1
% 10'luk Hidroklorik Asitte Çözünmeyen Kül (KM'de	1,5	*
Kafein (KM'de) % m/m	45	*
Suda çözünen külün toplam küldeki oranı % (m/m)	*	*
Boyar Madde (Bulunmamalı)		

5- Çay'da Ambalajlama, İşaretleme ve Etiketleme

a) Ambalajlama

Fırından çıkan kuru çaylar kalite ve nevilerine göre Midilton ve Pakka isimli iki çeşit elek kullanılarak çayların standart ölçülerine ve kalitelerine göre ayrıma tabi tutulmaktadır. Çay tasnifinde yeknesaklığı temin için elek gözleri üstten alta doğru 2,5 cm karede 8-10-12-20-30 deliği olan eleklerden oluşan makine ileri geri titreşimle çalışarak çayların 7 ayrı kaliteye ayrılması sağlanmaktadır.

Tasnif den çıkan çaylar, kendi aralarında harman yapılarak standart kiloya bağlanır. Bez veya naylon torbalara ayrı ayrı konularak ambalajlanır. Kuru çay ambarlarında her nevi çay kendi aralarında ayrı ayrı depolanır. Burada depolanan çaylar paketlenmek üzere paketleme fabrikalarına sevk edilir. Ambalajlamanın, kuru çayın kalitesinin muhafaza edilmesinde, tüketiciye ulaşıncaya kadar geçireceği evrelerde önemi ortaya çıkmaktadır. Çayın üretimi ile tüketimi arasında geçecek zaman diliminde en uygun ambalaj tipinin belirlenmesi gerekmektedir. Fakat çayda ambalaj maliyeti ikinci derecede öneme sahiptir. Esas amaç çayın kalitesinin korunmasının sağlanmasıdır.

Çayın ambalajlanmasında uyulması gereken hususlar TS 4600 numaralı Siyah Çay Standardı'nda belirtilmiştir. 1 Nisan 1992 tarihinden itibaren standardın uygulamasına yeni esaslar getirilmiştir. Üretim ve satış aşamalarında çaylar, fiziksel, kimyasal ve duyuşal özelliklerine göre sınıflandırılmakta ve çay üreticisi ülkeler içinde bu uygulama ilk defa ülkemizde gerçekleştirilmektedir. Çayın paketlenmesinde fiziksel ve kimyasal özellikler esas kabul edilse bile günümüzde alım satım işlemlerinde duyuşal değerlendirme ön plandadır.

Standarta göre siyah çay; metal, kağıt, karton, uygun plastik materyal veya bunların bir kaçıyla üretilen katlı ambalaj malzemeler içersinde paketlenabilir. Özel mevzuatında kullanılmasına müsaade edilmeyen ve siyah çayın özelliklerini bozucu niteliğe sahip ambalaj malzemeleri ile çayın paketlenmesi yasaktır. Ambalaj büyüklüğü ambalaj içindeki çayın net miktarına göre 50gr,100gr, 125gr, 200gr, 250gr, 400gr, 500 gr,800 gr, 1000 gr,3000 gr, 5000gr 'dır.

b) İşaretleme

Ambalajlar üzerinde aşağıda belirtilen bilgilerin bozulmayacak, silinmeyecek, şekilde okunaklı olarak kağıt veya baskı (litograf) etiket ve benzeri şekilde yazılmalıdır.

Firmanın ticaret unvanı veya kısa adı, adresi, tescil markası,malın adı (siyah çay), standardın işaret ve numarası (TS 4600) şeklinde, net kütle (en az g veya kg), paketleme tarihi (ay ve yıl olarak), seri/kod numarası, firmaca tavsiye edilen son kullanma tarihi ve raf ömrü etiket üzerinde aşağıdaki şekildeki gibi belirtilmelidir.

Raf ömrü Üretim-Son Tüketim Tarihi;

3 aydan kısa ise gün ve ay
 3-18 ay arasında ise ay ve yıl
 18 aydan uzun ise yıl
 Diğer durumlarda “..... Sonuna Kadar Tüketilmelidir” ifadesine yer verilmelidir.

c) Gıda Siciline Kaydolmak:

Çay sektöründeki her firmanın “Gıda Sicil Sertifikası” ve ürettiği her marka için ayrı ayrı “Gıda Üretim Sertifikası” alması hususu uygulamaya konulmuştur. Çaykur tüm fabrikaları için bu sertifikaları alırken, 230 adet özel sektör işletmesinden yalnızca 5 adet işletme 2001 yılı itibarıyla bu sertifikaları almıştır.

d) Fire Ve Zayıf Oranları :

Çay pakette fire vermemektedir.. Çay paketleme işinde, çaylar açık ve paketler halinde alınarak harmanlanıp, 100 gr.lık kutulara konulması halinde (dökülme - saçılma gibi olaylarda) meydana gelebilecek fire ve zayıf oranı % 1 olabilir.

Çayın satışında fire söz konusu değildir. Çay hülhasının (instant tea) özellikle toz halinde getirilmesinde ve burada ambalajlanmasında uygulanacak fire oranı % 2’dir. Çayların alınması belli bir tasnif işlemine tutularak 250, 500, 1000 gr.’lık paketlere doldurulması, nakliye ve depolama aşamalarında uygulanacak toplam fire oranı ise % 3’dür.

III. TÜRKİYEDE ÇAY SEKTÖRÜNÜN MEVCUT DURUMU VE PERFORMANSI

1- Tarihi Ve Gelişimi

Türkiye’de çay bitkisi yetiştirilmesi ile ilgili olarak ilk girişim 1888 yılında yapılmış ve zamanın Ticaret Nazır-ı (Bakanı) Esbakı İsmail Paşa aracılığı ile çay fidanları Çin’den getirilerek Bursa’ya ekilmiş ve bu ilimizin ekolojik yapısının çay üretimine uygun olmaması nedeniyle başarılı olunamamıştır.

Çayın ülkemizde yetiştirilebileceği fikri 1917 yılında “Halkalı Ziraat Mektebi Alisi” müdür vekili ve botanikçi olan Ali Rıza Erten tarafından ortaya konmuştur. Ziraat incelemelerde bulunmak üzere Batum ve civarına giden Ali Rıza Erten bu bölgede çay ve narenciye yetiştiğini görmüş, aynı toprak ve iklim özelliklerine sahip Rize bölgesinde de çayın yetişebileceği fikrini bir rapor halinde sunmuştur.

1917 yılındaki bu rapor 1924 yılında bölgede görülen yoksulluk, işsizlik ve göç nedeniyle TBMM tarafından ele alınmış ve 16 Şubat 1924 tarihinde “Rize vilayeti ile Borçka kazasında Fındık, Portakal, Mandalina, Limon ve Çay yetiştirilmesi” adı

ile 407 sayılı kanun kabul edilmiştir.Bu kanun ile çay tarımı yasal güvenceye kavuşturulmuştur.

407 sayılı kanunu takiben bölgede ziraat'i geliştirmek amacıyla Rize'de Bahçe Kültürleri İstasyonu kurulmuş ve işin organizasyonu ile de Ziraat Umum Müdürü Zihni Derin görevlendirilmiştir. Batum'dan satın alınan çay tohumları ile Rize'de çay fidanları üretilmeye başlanmış, yöre halkına ve yurdun değişik bölgelerine üretim denemeleri için gönderilmiştir. Rize dışında kalan illerin gerek iklim ve gerekse toprak özellikleri bakımından çay ekolojisine uymayışı üretimin bir bölgede yoğunlaşmasına neden olmuştur. 1935 yılında çay ziraat' i bir programa bağlanmış çay yetiştirmenin teknik ve ekonomik sorunları ile çaycılığın gelişmesi için alınması gereken önlemler belirlenmiştir.

1937-1940 yılları arasında Rusya'dan yaklaşık 50 ton çay tohumu satın alınarak üretim yaygınlaştırılmış ve 29 Mart 1940 tarihinde çıkartılan 3788 sayılı “ Çay Kanunu” ile çay tarımı ve üretimi girdi ve kredi sübvansiyonları ile önemli ölçüde desteklenmiş ayrıca bahçe tesis edeceklere arazi vergisi bağışıklığı ve çay bahçesi ruhsatı alma zorunluluğu getirilmiştir. 1942 yılında çıkarılan 4223 sayılı “Kahve ve Çay İhisarı Kanunu” ile çayın tüketim amacıyla Türkiye'ye sokulması, yurt içinde satılması Devlet tekeline bırakılmıştır.

İlk çay fabrikası, 1947 yılında 60 ton/ gün kapasitesi ile Rize Fener Mahallesiinde “Merkez Çay Fabrikası” adı altında işletmeye açılmıştır. 1963 yılına kadar ithalat ile karşılanan iç tüketim talebi bu yıldan sonra yurt içi üretimle karşılanmaya başlanmıştır.

Türkiye'de çay tarımı ve sanayi faaliyetleri 1938-1948 yılları arasında Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumun'ca 1949-1973 yılları arasında ise Tekel Genel Müdürlüğü ve Tarım Bakanlığı iş birliği ile sürdürülmüştür.

Çay tarımı ve sanayinin ekonomik ve sosyal yönden daha etkin hale getirilmesi amacıyla 1971 yılında 1497 sayılı “Çay Kurumu Kanunu” çıkarılmış ve bu kanun ile çayla ilgili tüm faaliyetler iktisadi Devlet Kuruluşu olarak kurulan Çay Kurumuna devredilmiştir..

1973 yılından 1984 yılına kadar Çaykur ülkenin tarım politikasına uygun olarak çay tarımını geliştirmek, kalitesini islah etmek ve işlenmesini teknik esaslara göre yürütmek, iç ve dış Pazar isteklerine uygun üretmek gibi konularda tekel konumunda faaliyetlerini sürdürmüştür.

1984 yılına kadar devlet tekeli altında sürdürülen çay işletmeciliği 1988 Aralık ayında 3092 sayılı “ Çay Kanunu” ile serbest bırakılmıştır. 1994 yılında Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü çıkarılan 4046 sayılı kanun ile KİK kapsamından

çıkarılarak İktisadi Devlet Teşekküller arasına alınmış,2002 yılında ise Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı'nın kuruluşu olmuştur.Bu gün sektörde Çay-Kur'un 46 adet yaş çay işleme fabrikası,3 adet paketleme fabrikası özel sektörün ise 1'i kooperatif olmak üzere yaklaşık 230 adet yaş çay işleme fabrikası bulunmaktadır. Çaykur'un işleme kapasitesi günlük 6.805 ton, özel sektörün ise 8.700 ton'dur.

2- Ekim Alanı

Çay, ülkemizin Doğu Karadeniz kıyılarında (Doğu'da Sarptan başlayarak Batı'da Araklı deresine kadar) ekonomik bölgede Artvin, Rize iç kısımlarında 10 ile 35 km arasında değişen ve Giresun,Ordu illerini kapsayan tali bölgede 200-215 km kıyı şeridinde yetişmektedir.

Gürcistan Cumhuriyeti sınırından Trabzon'un Araklı Karadere sınırına kadar olan Karadeniz kıyı şeridi ve yer yer 30 km içerilere kadar giren ve yaklaşık 1000 metre yüksekliğe kadar uzanan yamaçlar, çay yetiştiriciliği için en elverişli bölge olması nedeniyle **1. sınıf çay Bölgesi**, Araklı Karadere'den başlayarak Ordu'nun Fatsa ilçesine kadar uzanan bölge ise **2. Sınıf Çay Bölgesi** olarak tanımlanmaktadır

Türkiye'de çay yetiştiren üreticilerin genel karakteristiği küçük aile işletmeciliği şeklinde olup, üreticilerin % 80,0'i 5 dekar ve 5 dekarın altında çay bahçelerine sahiptir.Bu üreticilerin sahip olduğu alan toplam çaylık alanın % 56,0'ını oluşturmaktadır. Çay tarım alanlarında işletme büyüklüğünün optimum işletme büyüklüğünden daha düşük seviyede olması iki temel nedene dayanmaktadır. A) arazi yapısının dağlık ve engebeli olması nedeni ile üretimin dar alanlarda yapılması B) işletme haklarının isteğe bağlı olarak veya miras hukuku nedeni ile aile bireyleri arasında pay edilmesidir. Bu durum sonunda çay üreticisinin bu işletme büyüklüğü ile çay tarımından ekonomik anlamda gelir sağlamasına imkan kalmamaktadır.

Bu günkü çaylıklarımızın tamamı başlangıç yıllarında Eski Sovyetler Birliğin'den getirilmiş olan Çin çayı, Assam çayı varyetelerinin melez tohumları ile kurulmuş olan çaylıklardır.

Çay bahçelerimizin tohumla kurulmuş olması üstün nitelikli klonların seleksiyonu için potansiyel oluşturmuş, Çin ve Assam çaylarının varyetelerinin üstün özelliklerini kendinde toplamış olan klonların elde edilmesinde önemli kaynak olmuştur.

İlk yıllarda çay tarımı devletin teşvik ve desteğini görmüş çay yetiştirmeye ayrılan alanların tamamına çay fidanı dikimi yapılmıştır.

ÇAY EKİM ALANI		
	Çay Yetiştirmeye	Çay Fidanı Dikim
		Çay Yetiştirmeye

Yıllar	Ayrılan Alan (Hektar)	Alanı (Hektar)	Ayrılan Alandaki Değişim %
1980	53.811	53.811	0.4
1981	53.167	53.167	-1.2
1982	64.499	64.499	21.3
1983	64.603	64.603	0.2
1984	64.361	64.361	-0.4
1985	66.947	66.947	4.0
1986	83.470	83.470	24.7
1987	80.698	80.698	-3.3
1988	86.288	86.288	6.9
1989	89.525	89.525	3.8
1980	53.811	53.811	0.4
1990	90.575	90.575	1.2
1991	88.639	88.639	-2.1
1992	89.345	89.345	0.8
1993	89.330	89.330	-0.02
1994	76.791	76.791	-14.0
1995	76.609	76.609	-0.2
1996	76.743	76.743	0.2
1997	76.755	76.755	0.04
1998	76.752	76.752	0.0
1999	76.749	76.749	0.0
2000	76.750	76.750	0.0
2001	76.653	76.653	0.0
2002	76.642	76.642	0.0
2003	76.639	76.639	0.0
2004	76.632	76.632	0,0

Kaynak: DİE,Çaykur

1982 ve 1986 yıllarında çay yetiştirmeye ayrılan alanlarda büyük artışlar görülmüştür. Daha önceki yıllarda yaş çay yapraklarının bir kısmı işlenmeden imha edilme uygulaması 1981 yılında durdurulmuş ve kayıtsız çaylıkların ruhsata bağlanması nedeniyle 1982 yılında ekim alanında % 21.3 artış gözlenmiştir. 1984 yılında çay üretiminin Devlet tekeline çıkartılarak serbest bırakılması ise bunu takip eden ilk yıllarda artışlara neden olmuştur. 1980 yılından 1990 yılına kadar geçen on yıllık süre içinde çay yetiştirmeye ayrılan alanlar sürekli artış göstermiş ve 1980 yılında 53.811 hektar olan çay fidanı dikim alanı 1990 yılında % 68,3 artış ile 90.575 hektar ulaşmıştır.

Çay Bahçelerinin islah edilmesi ve kaliteli çay üretiminin temini amacıyla 12.12.1993 yılında Bakanlar Kurullunun 93/5096 sayılı kararı ile yeni düzenlemeler getirilmiş ve bu düzenlemeler ile çaylık alanlar aynı düzeyini korumuştur. 1994

yılında 76.743 hektar olan çay fidanı dikim alanları 2004 yılında 76.632 hektar olmuştur.

Çay fidanı dikim alanının en yoğun olduğu bölge ortalama % 65,2 oran ile Rize dir. Bunu % 20,7 ile Trabzon ili takip etmektedir. Artvin, Giresun ve Ordu illerindeki çay dikim alanlarının toplamı çok düşük oranda bulunmaktadır.

ÇAY FİDANI DİKİM ALANI – Hektar						
	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Rize	50.061	50.061	49.972	49.969	49.968	49.963
Trabzon	15.843	15.843	15.838	15.834	15.834	15.832
Artvin	8.598	8.598	8.604	8.601	8.600	8.601
Giresun-ordu	2.246	2.247	2.239	2.238	2.237	2.236
Toplam	76.749	76.750	76.653	76.642	76.639	76.632

Kaynak : DİE Tarımsal Yapı, Çaykur

Çay sektöründeki hızlı gelişme, bölgede üretici sayısının artmasına ve bölgenin sosyo-ekonomik yönden kalkınmasına önemli katkıda bulunmuştur. Çay tarımında faaliyet gösteren ve 1980 yılında 178.805 olan üretici sayısı, 2004 yılında % 113,2 artış ile 202.431'e ulaşmış, ancak 2004 yılında bir önceki yıla göre binde 4 azalış kaydedilmiştir.

En fazla ekim alanı 1990 yılında görülürken gerek üretici sayısı ve gerekse üretici başına düşen ekim alanı itibariyle en yüksek seviyeye de bu yılda ulaşılmıştır. 2004 yılında üretici sayısında çok az bir azalış görülürken, ekim alanlarının aynı kalması nedeniyle üretici başına düşen ekim alanı değişmemiştir.

ÇAY YETİŞTİREN ÜRETİCİ SAYISI		
Yıllar	Sayı	Üretici Başına Düşen Alan – Hektar
1980	178.805	0.30
1990	202.904	0.45
1995	201.657	0.38
1998	203.038	0.38
1999	203.875	0.38
2000	204.491	0.38
2001	204.112	0,38
2002	203.028	0,38
2003	203.318	0,38
2004	202.431	0,38

Kaynak: DİE, Çaykur

3- Üretim Ve Satış Miktarı :

Dünya’da Hindistan, Çin, Sri Lanka, Gürcistan, Kenya, Endonezya ve İran olmak üzere çay üreten ülkeler içerisinde Türkiye 5 Sırada bulunmaktadır. Dünya’nın en genç çay üreticisi olan ülkemizde çay tarımında ve çay sanayinde önemli gelişmeler kaydedilmiştir. İlk kuru çay üretimi 1938 yılında Rize’de elde edilmiş ve 1947 yılında da ilk çay fabrikası yine bu ilimizde kurulmuştur. 1950-1970 dönemi her bakımdan en verimli dönemler olup, bu yıllarda üretilen çaylar ülkemizi çay ithalatı için döviz ödemekten kurtarıırken, bölge insanına önemli gelir getirerek, bölgede yaşam standardının ve sosyal refahın gelişmesini sağlamıştır.

1950-1970 yıllarında üretilen çaylar Londra Laboratuvarlarında yapılan tahlillerde çok kaliteli çay olarak tespit edilmiştir. Dünya’da üretilen en kaliteli çaylar arasında yerini alan Türk çayı ülke ekonomisi için stratejik ürün konumuna gelmiştir.

Ancak 1980’li yıllarda kaliteden ciddi tavizler verilmeye başlanması ile talep fazlası ürün ortaya çıkarak stoklar artmış, çayın bölge ekonomisine getirisi azalmaya başlamıştır. 4 Aralık 1984 yılında çıkarılan 3092 sayılı kanunla özel sektör çay piyasasına girmiş, böylelikle çay sektöründe farklı piyasa koşullarına geçilmiştir. Bu dönemde özel sektöre tanınan teşviklerin de etkisi ile hızla özel sektöre kurulan çay işletmelerinin üretim kapasitesi artmıştır. Bu durumda özel yaş çay alım imalathanelerinin önemli ölçüde payı olduğu gibi ürünün alım güvencesinin olmasının da büyük etkisi olmuştur.

1980 yılında 476 bin ton yaş çay yaprağı üretimi yapılırken bu oran 1994 yılında % 37,4 artış ile 654 bin tona ulaşmıştır. Çaykur yıllar itibariyle çoğunlukla düşük kapasite kullanımı uygularken, sadece 1993 yılı alım sezonunda işleme kapasitesine uygun alım yapmıştır.

YAŞ ÇAY YAPRAĞI ve KURU ÇAY ÜRETİMİ				
Yıllar	Yaş Çay Yaprığı Üretimi -Ton	Değişim Oranı %	Yaş Çay Yaprığından Elde Edilen Kuru Çay Üretimi-Ton	Değişim Oranı %

1990	608.440		122.754	
1991	682.858	12.2	136.887	11,5
1992	724.383	6.1	144.025	5,2
1993	578.500	-20.1	117.099	-18,7
1994	654.000	13.1	134.350	14,7
1995	523.465	-20.0	140.295	4,4
1996	600.000	14.6	147.874	5,4
1997	752.000	25.3	149.517	1,1
1998	978.589	30.1	187.405	25,3
1999	1.095.532	12.0	199.155	6,3
2000	758.038	-30.8	138.770	-30,3
2001	824.946	8.8	142.900	3,0
2002	791.700	-4,0	155.856	9,1
2003	875.000	10,5	157.000	0,7
2004	1.106.488	26,5	205.000	30,6

Kaynak : DİE Tarım İstatistikleri,Çaykur

1994,1995,1996 yılları alım sezonlarında 1/5 oranında zorunlu budama uygulaması sonucunda mevcut dikim alanlarının beşte birinde mayıs-haziran sürgünlerinin hiç hasat edilmeyerek budanması, temmuz- ağustos sürgünlerinin ise azalmış olması ön görülmüştür. Bu gelişmeler ışığında 1995 yılında 523.465 bin ton olan yaşa çay yaprağı üretimi 1996 yılında 600.000, 1997 yılında 752.000 tona, 1998 yılında 978.589 bin tona,1999 yılında ise 1.095.532 tona ulaşmıştır. Yaş çay yaprağındaki üretime paralel olarak Siyah kuru çay üretimi 1990 yılında 122.754 bin ton iken 1999 yılında 199.000 bin ton ile en üst seviyesine ulaşmıştır.

Kalitesiz yaş çay yaprağının alınması ve kaçak kuru çay girişinin de artması nedeniyle arz talep dengesizliğinde ortaya çıkan ürün fazlası ve böylece büyüyen stok hacimleri, üreticinin yaş çayı satmasını 2000 ve 2000 yılından sonra zora sokmuş, ve yaş çay üretimi 2000 yılında 758.038 tona kuru çay üretimi ise 138.770 tona gerilemiştir.Ancak son yıllarda iklim koşullarının bitki gelişimi için uygun geçmesi, çay tarım alanlarının (kaçak yapılan çaylık tesisleri) genişlemesi ve alımlarda ürün standardının tam anlamı ile korunamamış olması nedeniyle yaş çay ve kuru çay üretiminde artışlar görülmüştür. 2003 yılında 875.000 ton olan yaş çay üretimi 2004 yılında 1.106.488 tona, 157.000 ton olan kuru çay üretimi ise 2004 yılında 205.000 tona yükselmiştir. 2004 yılında yaş çay yaprağı ve kuru çay üretiminde 1985 yılından sonra en yüksek miktara ulaşılmıştır.

Kuru Çay Üretimi		
	Çaykur	Özel
1990	95.953	26.801
1991	103.452	33.435
1992	123.960	20.065

1993	106.563	10.536
1994	116.547	17.803
1995	83.285	57.010
1996	100.299	47.575
1997	100.517	49.000
1998	130.405	57.000
1999	153.228	45.927
2000	91.373	47.397
2001	94.749	48.151
2002	94.254	61.602
2003	91.466	65.534
2004	107.000	98.000

Kaynak: DİE, Çaykur

Sektörde üretilen kuru çay miktarındaki artış satın alınan yaş çay miktarı üretim aşamalarının tekniğe uygun yapılması ve satın alınan ürün kalitesi ile yakından ilgilidir.

Arz ve talep dengesizliğinde ortaya çıkan ürün fazlası nedeniyle büyüyen stok hacimleri, dış pazar olanakları ile azaltılmaya çalışılmaktadır. Yeni dış pazarlar bulmak için yapılan çalışmaların başında ise, çayın kalitesinin geliştirilerek diğer üretici ülkeler ile rekabet edebilmek gelmektedir.

Özel sektörün iç pazardaki payı son yıllarda artmış ve yüzde 30 düzeyine yükselmiştir. Ancak özel sektör işletmelerinin büyük çoğunluğu kaliteli ve standartlara uygun üretim yapmadığından pazarda yeterince tutunamamıştır. Bu soruna çözüm olarak kimi işletmeler, ÇAY-KUR ambalajlarının bir çoğunu önceleri taklit etmiş sonraları da renk ve tasarım olarak sahte ambalajlarla piyasaya girmiş ve haksız rekabete yol açmıştır. Bu amaçla 1995 Temmuz'undan itibaren holigram etiket uygulamasına geçilmiştir. Özel sektör 1984 yılından bu güne kadar geçen süre içinde piyasada tamamıyla tanınan bir marka oluşturamamıştır.

PAKETLİ ÇAY ÜRETİMİ-TON	
2000	94.467
2001	110.376
2002	94.002
2003	109.706
2004*	107.000

(*) Çaykur

Kaynak :Çaykur

YILLAR İTİBARIYLA YURT İÇİ SATIŞLAR-Ton		
	Miktar-Ton	Tutar-Milyon TL.
1990	87.829	717.508
1991	85.657	1.530.530
1992	78.631	1.985.359

1993	84.568	3.303.877
1994	83.068	5.809.470
1995	94.135	11.061.384
1996	93.214	24.596.563
1997	103.899	47.664.443
1998	105.372	104.097.137
1999	101.279	142.335.371
2000	90.316	209.369.737
2001	109.454	268.154.355
2002	94.270	299.676.477
2003	110.372	445.741.692.
2004	208.007	-

Kaynak: DİE, Çaykur

Üretilen dökme çayların yurt içi satışları yıllar itibariyle artış göstermiş, 1990 yılında 87.829 ton olan çay satışları 1995 yılında % 7,7 artarak 94.135 tona ulaşmıştır. Satışlardaki en fazla artış 109.454 ton ile 2001 yılı ve 208.007 ton ile 2004 yılında gerçekleşmiştir.

4- Kapasite

1984 yılındaki 3092 sayılı kanun ile çay tekelinin kaldırılması ile çay tarım alanları genişlemeye başlamış ve çay imalat sanayi cazip hale gelmiştir. Özel sektörün devreye girmesi ile yaratılan ilave kapasite ile üreticilerin teslimde karşılaştıkları güçlüklerle karşı alternatif bir imkan yaratılmıştır. Kanunun çıkışını takip eden 1985 yılında kamu ve özel sektör olarak çay işleme faaliyetinde bulunan toplam 59 firmanın günlük işleme kapasitesi 6.960 tondur. 2002 yılında toplam firma sayısı 274 olurken, günlük işleme kapasitesi 1985 yılına göre % 122.6 artış ile 15.490 tona ulaşmıştır. 2002 yılında 1985 yılına göre kamu sektöründe azda olsa bir artış görülürken, özel sektörde hem firma sayısında hem de kapasitede büyük oranda artış izlenmiştir.

1985 yılında Çaykur işletmesine bağlı 44 firmanın toplam kapasitesi günlük 5.900 ton iken, özel sektördeki 15 firmanın kapasitesi 1.060 tondur. 2002 yılında Çaykur'a bağlı işletme sayısı 45'e günlük işleme kapasitesi ise 6.750 ton'a yükselmiştir. Bu dönem arasında gerek firma ve gerekse kapasitede kayda değer bir artış görülmez iken, özel sektörde firma sayısı 2002 yılında 229 adede, günlük kapasitesi ise 8.740 ton'a ulaşmıştır.

2004 yılı itibariyle toplam günlük çay işleme kapasitesinin % 59,5'ni karşılayan özel sektörde faaliyet gösteren firmaların genel toplam içindeki payı ise % 80.3'dür.

Kamu sektöründeki firma oranı genel firma toplamında % 19,7 olurken, günlük kapasitenin % 40,8'ni teşkil etmektedir. Çay üreticisinin satış konusunda

alışagelmiş tercihleri ile ürün teslimindeki endişeleri, özel sektörde yüksek işleme kapasitesine rağmen atıl kapasite problemini beraberinde getirmiştir.

YAŞ ÇAY İŞLEME KAPASİTESİ						
Yıllar	Çaykur		Özel Sektör		Toplam	
	Firma Sayısı	Kapasite Ton/Gün	Firma Sayısı	Kapasite Ton/Gün	Firma Sayısı	Kapasite Ton/Gün
1985	44	5.900	15	1.060	59	6.960
1990	45	6.070	104	3.800	149	9.970
2000	46	6.760	230	8.746	276	15.506
2001	46	6.760	230	8.746	276	15.506
2002	45	6.750	229	8.740	274	15.490
2003	45	6.750	200	9.400	245	16.150
2004	46	6.800	187*	10.000	233	16.800

Kaynak: Çaykur

() Özel sektör işletme sayısı 2004 yılında faaliyet gösteren ve ticaret borsasına tescil yaptıran işletme sayısıdır.*

5-Tüketim

Ülkemizde çay tüketimi üretiminden daha eski olup, ilk çay ithalatının 1700 yıllarında yapıldığı kabul edilmektedir. Ekonomik anlamda çay üretimine paralel olarak çay tüketimimiz de artış kaydetmektedir. Kahvenin uzun dönem ithal edilememesi halkın çaya yönelimini artırmış, kahve ithalatı başladıktan sonra da hem fiyatının çok yüksek olması hem de kazanılmış olan alışkanlıklardan vazgeçilememesi çay tüketim artışının hızlı olmasına sebep olmuştur.

ÇAY TÜKETİMİ -Ton	
	Ton
1990	136.000
1991	138.000
1992	140.000
1993	143.000

1994	145.000
1995	146.000
1996	149.000
1997	152.000
1998	154.000
1999	157.000
2000	163.000
2001	166.000
2002	169.000
2003	170.000
2004*	197.000

(*) Tahmin

Kaynak: DİE, Çaykur

Ülkemizde üretilen çayın dahili tüketimi karşılması 1963 yılında başlamış, 1970'li yıllardan sonra tüketim fazlası çay ve biriken stoklar bazı sorunları ortaya çıkarmıştır. Stokların kalitesinin düşük, maliyet ve iç satış fiyatlarının yurt dışı fiyatlarından yüksek olması sebebiyle ihracatında da güçlükler yaşanmıştır. Bu durumda ürün imhası yoluna gidilmiş, ancak 1981 yılından sonra bazı önlemlerle kalite yükseltilmiş ve arz-talep dengesi sağlanmıştır.

1990'lı yıllar itibaren ise Çay-Kur ve özel sektör iç tüketimi hedef alarak üretim yapmakta olup, tüketicinin korunabilmesi amacıyla çay kalite standartları ve tüzüğü uygulanmaktadır. Ancak iç tüketimin karşılanması için sürdürülen çabaların uzun yıllar devam etmesi ve tüketim ihtiyacının yıllar itibarıyla artış göstermesi, ihracata yönelik ciddi üretim çalışmalarının yapılmasını önemli ölçüde engellemiştir. 1990 yılında 136.000 ton olan çay tüketimi yıllar itibarıyla artış göstererek 2003 yılında 170.000 tona, 2004 yılında ise 197 bin tona ulaşmıştır.

Dünya kuru çay üretiminde Hindistan, Çin, Sri Lanka, Kenya ve Endonezya'dan sonra beşinci sırada yer alan Türkiye kişi başına çay tüketiminde de 2,3 kg ile ilk sıralarda yer almaktadır.

IV. ÇAY DIŞ TİCARET DURUMU

1- Çay İhracatı

Sektörde yıllar itibariyle arz ve talep dengesizliğinde ortaya çıkan ürün fazlası nedeniyle büyüyen stok hacimleri, dış pazar olanakları ile azaltılmaya çalışılmaktadır. Ancak sektörde ihracatta vergi iadesi, destekleme veya fiyat istikrar fonundan ödeme yapılması gibi teşvik edici uygulamaların olmayışı, diğer üretici ülkelerde üretimin yıl boyunca sürmesi, işçilik maliyetlerinin ve fiyatların yüksek oluşu dış piyasalarda sektörün rekabet güncü azalmakta bunun sonucu çay ihracatı istenilen düzeye ulaşmamaktadır. Türkiye'nin çay ihraç eden bir ülke konumuna ulaşması için öncelikle kalite ve maliyet unsurlarına yönelik önlemlerin alınması ve uygulamaya konulması gerekmektedir.

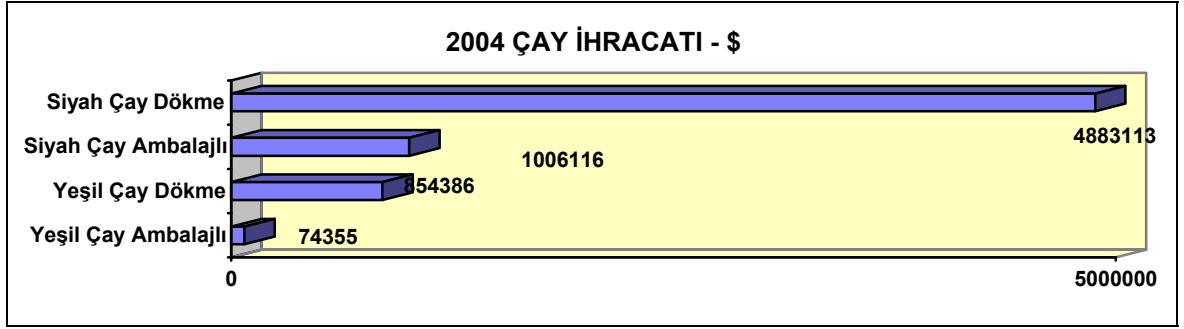
SITC No: 07.41 olan çayın Gümrük Tarife İstatistik ve Pozisyon numarası 09.02.10 Yeşil çay (fermente edilmemiş) 3 kg geçmeyen hazırlanmış, 09.02.20 Diğer yeşil çay (fermente edilmemiş) 09.02.30 siyah çay (fermente edilmiş ve kısmen fermente edilmiş çay) 09.02.40 diğer çay (fermente edilmiş ve kısmen fermente) olarak dört şekilde belirtilmektedir.

İlk çay ihracatı 1982 yılında başlamış olup, 2003 yılında en yüksek seviyesine ulaşmıştır. 1999 yılında gerek miktar ve gerekse değer itibariyle büyük bir azalma gösteren çay ürünü ihracatı 2000 yılında artış, 2001 yılında ise azalış göstermiştir. 2001 yılında -% 24,4 azalış ile 4,8 bin tona, ihracat değeri ise -% 29,4 azalış ile % 4,1 milyon dolara düşmüştür. 2002 yılında miktar olarak % 6,1, 2003 yılında ise % 31,6 oranında artış kaydedilirken, 2004 yılında % 12,1 azalış izlenmiştir.

Çay ihracatında hala istenilen seviyelere ulaşamamasına rağmen, son yıllarda standartlara uygun yaş çay alımı ve kuru çay üretiminin yapılması, AR-GE çalışmalarına önem verilmesi ve maliyet düşürücü çalışmalara yönelinmesi ile nispi olarak artış sağlanmıştır.

ÇAY İHRACAT MİKTARLARI – Kg						
GTİP	Madde	2000	2001	2002	2003	2004
090210	Yeşil Çay-Ambalajlı	2.464	3.725	409	9.195	18.404
090220	Diğer Yeşil Çay-Dökme	6.792	7.965	20.747	39.513	87.965
090230	Siyah Çay - Ambalajlı	495.395	116.881	1.963.553	1.677.137	630.760
090240	Diğer Siyah Çay-Dökme	5.876.457	4.688.204	3.123.987	4.996.366	5.174.166
0902	TOPLAM	6.381.108	4.816.775	5.108.696	6.722.211	5.911.295
0903	Paraguay Çayı	-	-	-	-	-

Kaynak : DİE

ÇAY İHRACAT DEĞERLERİ - \$						
GTİP	Madde	2000	2001	2002	2003	2004
090210	Yeşil Çay-Ambalajlı	10.254	31.541	4.267	48.803	74.355
090220	Diğer Yeşil Çay-Dökme	19.005	27.655	271.720	692.939	854.386
090230	Siyah Çay - Ambalajlı	1.279.910	335.683	1.906.559	1.754.566	1.006.116
090240	Diğer Siyah Çay-Dökme	4.473.163	3.678.179	2.824.761	4.484.337	4.883.113
0902	TOPLAM	5.782.332	4.073.058	5.007.307	6.980.645	6.817.970
0903	Paraguay Çayı	276	-	-	-	-

Kaynak : DİE

Çay ihracatımızın büyük çoğunluğunu dökme siyah çay teşkil etmekte olup, bunu ambalajlı siyah çay ihracatı izlemektedir.

1995 ve 1996 yıllarında ambalajlı siyah çay ihracatı, dökme siyah çay ihracatı ile hemen hemen aynı düzeyde iken, 2000 yılında dökme siyah çay ihracatı toplam çay ihracatının % 77,3'nü oluşturmuştur. Bu oran 2002 yılında % 56,4, 2003 yılında % 64,2, 2004 yılında ise % 71,6 olmuştur. Dökme yeşil çay ihracatımız ise 2001 yılında sonra önemli artış kaydetmiş, 2002 yılında 20,7 ton olarak gerçekleşen ihracatımız 2004 yılında 88,0 tona ulaşmıştır.

ÜLKELER İTİBARIYLA ÇAY İHRACAT DEĞERLERİ - \$								
GTİP	2001		2002		2003		2004	
	Ülkeler	\$	Ülkeler	\$	Ülkeler	\$	Ülkeler	\$
09.02.10	İngiltere	16.424	KKTC	1.639	Rusya	21.045	Rusya	8.809
	KKTC	11.901	ABD	1.002	ABD	9.778	ABD	33.934
	Norveç	2.725	Diğer	1627	Almanya	6.210	KKTC	7.135
	Diğer	491			Sudan	5.406	Almanya	11.066
09.02.20	İngiltere	16.493	Hollanda	149.741	Almanya	237.559	Almanya	349.710
	KKTC	9.391	İngiltere	72.094	Hollanda	349.751	Hollanda	442.659
	Özbekistan	661	Almanya	22.233	İngiltere	55.425	KKTC	53.561
	Diğer	1.110	KKTC	16.941	KKTC	31.175	Özbekistan	1.185
09.02.30	KKTC	90.867	Almanya	450.217	Özbekistan	691.961	Almanya	123.386
	Hollanda	76.756	Özbekistan	660.227	Azerbeycan	165.990	Hollanda	80.708
	Almanya	28.614	Kırgızistan	146.541	Kırgızistan	165.116	ABD	106.558
	Diğer	139.446	Ege Serbest Bö	90.969	ABD	99.992	Hindistan	109.956
09.02.40	Almanya	1.101.592	Almanya	1.361.261	Almanya	1.900.873	Almanya	2.281.852
	ABD	930.547	Hindistan	672.724	Özbekistan	961.017	Özbekistan	437.310
	Özbekistan	485.880	ABD	324.586	ABD	726.010	ABD	549.973
	Diğer	1.160.160	Hollanda	104.784	Kırgızistan	158.096	Hollanda	289.385
09.02		4.073.058		5.007.307		6.980.645		6.817.970

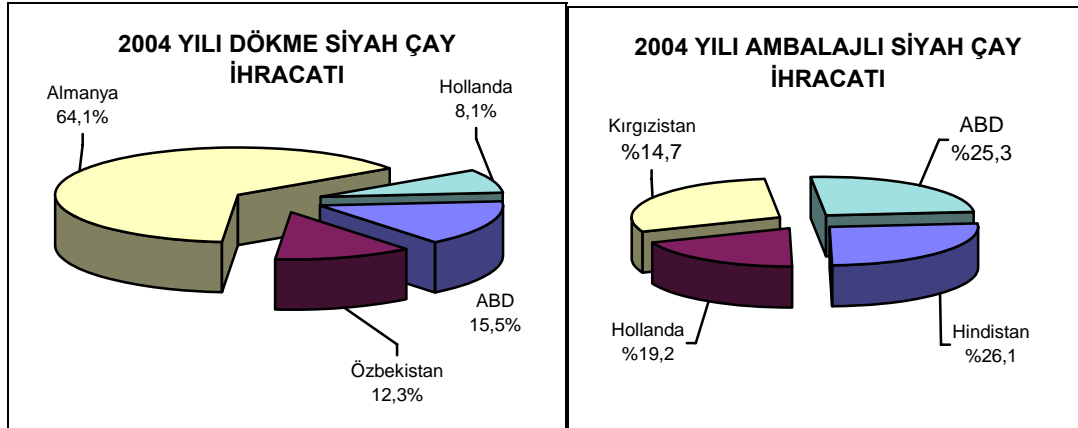
Kaynak: DİE

Çay ihracatımızın önemli bir bölümünü AB ülkelerinden Almanya, Hollanda ve İngiltere ile ABD'ye yönelik olurken, son yıllarda BDT, Irak ve Polonya ile bir çok ülkeye ihracat yapılmaktadır.

Ambalajlı yeşil çay ihracatımızın büyük bir bölümü 2000 yılından itibaren ABD, Rusya ve Almanya'ya gerçekleştirilmektedir. Dökme yeşil çay ihracatında ise son yıllarda İngiltere, Hollanda ve Almanya önemli paya sahip olmakta, özellikle Hollanda'ya 2003 ve 2004 yıllarında gerçekleştirilen 349.751 dolar , 442.659 dolarlık ihracat son iki yılda dökme yeşil çay ihracatında izlenen artışın ana nedenini oluşturmuştur.

Ambalajlı siyah çay ihracatında BDT ülkelerinin payı son yıllarda önemli oranda artış göstermiştir. 2002 ve 2003 yıllarında Özbekistan'a önemli oranda gerçekleştirilen ihracat 2004 yılında azalırken, Hindistan toplam ihracat içinde önemli pay almıştır.

Dökme siyah çay ihracatında ise Almanya, Özbekistan ve ABD önemli paya sahip olup ilk sıralarda yer almaktadır.2000 yılında 1.169 bin dolar değerinde Almanya'ya gerçekleştirilen dökme siyah çay ihracatı 2003 yılında % 62,6 artışla 1.901 bin dolara, 2004 yılında ise % 20,0 artışla 2.282 bin dolara ulaşmıştır.

2- Çay İthalatı

Türkiye'nin çay ithalatı 1962'lı yıllardan itibaren üretimin tüketimi karşılar düzeye ulaşması neticesinde yok denecek kadar az olarak gerçekleştirilmiştir. Çay ithalatındaki bu gelişmelerin en önemli sebepleri G.T.İP 'da 09.02.10 olarak numaralandırılan çayın (Yeşil çay –fermente edilmemiş-3kg 'lık paketler halinde) izine tabii mallar çerçevesinde yer alması ve uygulanan yüksek gümrük vergi oranlarıdır. 16 Ocak 1988 tarihinden itibaren çay ithalatında % 50 gümrük vergisi oranı ve 4000 dolar/fon uygulanmıştır.

09.02.1993 tarihinden itibaren çay ithalatında % 10 Gümrük vergisi ile 3 \$/kg Toplu Konut Fonu uygulamasına başlanmış bu uygulama 1996 yılına kadar devam etmiştir. Bu zaman içinde imzalanan Dünya Ticaret Örgütü Tarım Anlaşması ve AB ile gerçekleştirilen Gümrük Birliği kararı gereği 1996 yılından itibaren çay ile ilgili olarak tüm ülkelerde uygulanan gümrük vergisi % 145,0 olmuştur.

Gümrük Birliği kararı ve Dünya Tarım Örgütü Tarım Anlaşması kapsamı içinde çay sektörünü yakından ilgilendiren konu fonun kaldırılması ve gümrük vergilerinin dolar cinsinden spesifik olarak belirlenmesi yerine advolorem (oransal) olarak belirlenmesinin esas alınması olmuştur. Yürürlükteki ithalat rejimi kararı çerçevesinde çay ithalatı serbest olup % 145 oranında gümrük vergisi uygulamasına devam edilmektedir.

ÇAY İTHALAT MİKTARLARI – Kg						
GTİP	Madde	2000	2001	2002	2003	2004
090210	Yeşil Çay-Ambalajlı	12.149	200	2.874	6.761	950
090220	Diğer Yeşil Çay-Dökme	24.120	25.382	43.610	404.815	119.428
090230	Siyah Çay – Ambalajlı	2.477.999	3.251.749	73.280	251.693	56.348
090240	Diğer Siyah Çay-Dökme	2.263.918	2.087.792	1.419.178	1.791.499	2.695.563
0902	TOPLAM	4.778.186	5.365.123	1.538.942	2.454.768	2.872.289
0903	Paraguay Çayı	-	-	-	-	23.760

Kaynak : DİE

ÇAY İTHALAT DEĞERLERİ - \$						
GTİP	Madde	2000	2001	2002	2003	2004
090210	Yeşil Çay-Ambalajlı	44.638	1.733	7.387	14.792	9.271
090220	Diğer Yeşil Çay-Dökme	30.850	24.059	51.323	493.884	196.614
090230	Siyah Çay – Ambalajlı	3.433.871	4.175.518	300.766	488.760	209.717
090240	Diğer Siyah Çay-Dökme	4.424.938	4.173.202	2.324.780	2.943.809	4.788.927
0902	TOPLAM	7.934.297	8.374.512	2.684.786	3.941.245	5.204.529
0903	Paraguay Çayı	-	-	-	-	21.460

Kaynak: DİE

1999 yılında ithalat miktarında % 99,0 artış olurken, ithalat değeri % 1.5 oranında artarak 5,0 milyon dolara yükselmiş, 2000 yılında ise bir önceki yıla göre -% 1.7 azalış ile 4,7 bin ton çay ithalatına karşılık % 57,5 artış ile 7,9 milyon dolar değerinde ödemedede bulunulmuştur. 2001 yılında % 12,3'lik miktar artışına karşılık % 5,5'lik ithalat değerinde artış görülmüş ve ithalat değeri 8,4 milyon dolara yükselmiştir. Bu artışta 2001 yılında döviz kurunda yaşanan aşırı yükseliş etken olmuştur. 2002 yılında yurt içi üretim ve stoklardaki artışa paralel olarak çay ithalat miktarı % 71,3 değeri ise % 67,9 azalış göstermiştir. 2003 yılında dökme yeşil çay ve siyah çay ithalatında izlenen artışa bağlı olarak ithalat miktarı % 59,5, değeri ise % 26,6 artış göstermiştir. 2004 yılında ise yurt içi üretimin talebi karşılamaması sonucu siyah dökme çay ithalatı % 50,5 oranında artarak 2.872 bin tona ulaşmıştır.

Çay ithalatında ihracatta olduğu gibi dökme siyah çay en fazla payı almaktadır. 1995 yılında toplam çay ithalatı içinde % 57,2 paya sahip olan dökme siyah çay ithalatı 1996 yılında % 76,9'a yükselirken, 1999 yılında % 54,4'e, 2000 yılında % 47,2'ye ve 2001 yılında ise % 39,4' e gerilemiştir. Ancak son iki yılda ambalajlı siyah çay ithalatında azalış gerçekleşirken dökme çay ithalatının toplam ithalatı içindeki payı 2002 yılında % 95,1 2003 yılında % 89,5, 2004 yılında ise % 93,8 olmuştur.

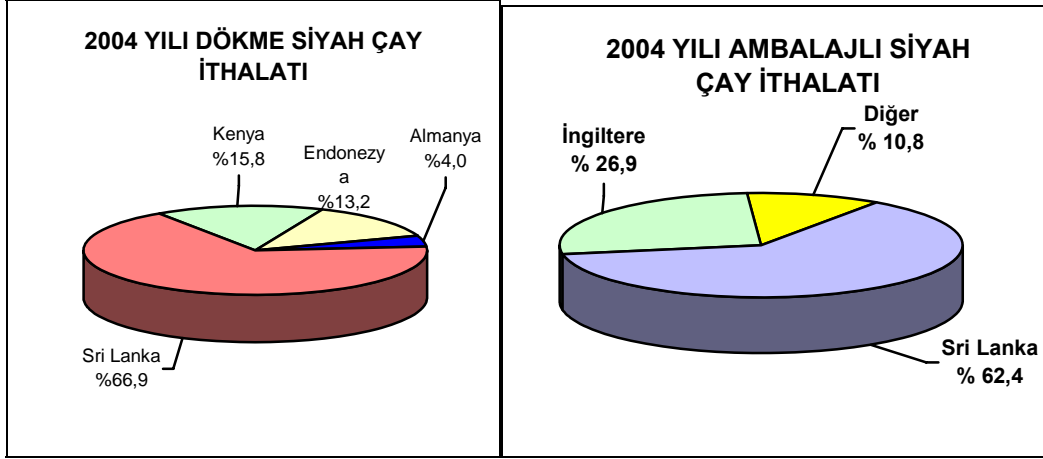
ÜLKELER İTİBARIYLA ÇAY İTHALAT DEĞERLERİ - \$								
GTİP	2001		2002		2003		2004	
	Ülkeler	\$	Ülkeler	\$	Ülkeler	\$	Ülkeler	\$
09.02.10	Japonya	1.733	İngiltere	870	İngiltere	1.244	Almanya	1.022
			Çin	4.322	Sri Lanka	8.014	Japonya	4680
			Japonya	1.982	Çin	4.984	ABD	3.569
			Sri Lanka	213	ABD	550		
09.02.20	Almanya	14.712	Almanya	31.435	Almanya	127.164	Almanya	178.254
	Çin	9.022	Çin	18.339	Sri Lanka	316.732	Sri Lanka	-
	İngiltere	325	Vietnam	1549	Çin	49.988	Çin	14.433
09.02.30	BAE	3.962.196	BAE	28.000	Sri Lanka	304.823	Sri Lanka	77.386
	Sri Lanka	71.252	Sri Lanka	98.678	İngiltere	131.281	İngiltere	101.373
	İngiltere	130.214	İngiltere	159.111	Vietnam	29.079	Vietnam	12.669
	Diğer	11.856	Kenya	13.228	BAE	7.000	ABD	16.433
09.02.40	Kenya	1.905.361	Kenya	676.524	Kenya	664.024	Kenya	741.110
	Sri Lanka	1.446.373	Sri Lanka	944.427	Almanya	110.024	Almanya	188.247
	Endonezya	283.026	Endonezya	576.737	Sri Lanka	1.509.388	Sri Lanka	3.139.640
	BAE	239.888	Çin	44.928	Endonezya	603.043	Endonezya	621.116
Toplam		8.374.512		2.684.262		3.941.245		5.204.529

Kaynak: DİE

Yıllar itibariyle Sri Lanka en fazla ithalat yapılan ülke olurken, bu ülkeden özellikle dökme ve ambalajlı siyah çay ithal edilmektedir. 2000 yılında Sri Lanka'nın toplam ithalattan aldığı pay % 36,0 iken bu oran 2001 yılında % 18,2, 2002 yılında % 38,9, 2003 yılında % 62,3, 2004 yılında ise % 61,8 olmuştur.

Dünyanın en büyük çay üreticisi ve ihracatçısı ülkelerinden biri olan Sri Lanka' yı Kenya izlemektedir. Kenya'nın toplam ithalat içinde aldığı pay 2000 yılında % 22,7, 2001 yılında % 22,8, 2002 yılında % 25,7, 2003 yılında % 22,6 olurken, 2004 yılında % 11,9'a gerilemiştir.

2004 yılında ise toplam çay ithalatı içinde % 94,0 pay alan dökme siyah çay ithalatında Sri Lanka 3.139 bin dolar ile ilk sırada, Kenya 741 bin dolar ile ikinci sırada yer almaktadır. Ambalajlı siyah çay ithalatında ise 2000, 2001 ve 2002 yıllarında ilk sırada Birleşik Arap Emirlikleri yer alırken bu tarihten sonra İngiltere ve Sri Lanka'nın ithalattan aldıkları pay yükselmiştir.

V. DESTEKLEME ALIM FİYATLARI :

1984 yılında çıkartılan 3092 sayılı kanundan önceki monopol piyasa şartlarında çay fiyatlarının tespitinde üreticinin korunmasının önemi dikkate alınmıştır. Bu amaç doğrultusunda üreticiyi destekleme ve koruma politikasının bir aracı olarak taban fiyatları uygulamasına başvurulmuş ve çay ürününün tamamının satın alınması garanti edilmiştir. 1984 yılında çıkartılan ve devlet tekelinin kaldırılması ile ortaya çıkan piyasa şartlarında bile yaş çay yaprağı fiyatları açısından devlet koruması halen devam etmektedir. Yaş çaydan elde edilen kuru çay fiyatları ise serbest bırakılmıştır.

YAŞ ÇAY ÜRÜNÜ ORTALAMA ALIM FİYATI - TL / Kg.(*)					
Yıl	Fiyat	Yıl	Fiyat	Yıl	Fiyat
1985	140	1993	3.400	2000	162.500
1987	220	1994	6.000	2001	250.000
1988	360	1995	12.000	2002	320.000
1989	569	1996	25.000	2003	450.000
1990	907	1997	50.000	2004	525.000
1991	1.437	1998	82.000	2005	585.000
1992	2.340	1999	118.000		

(*) : Çaykur Ortalama Alım Fiyatıdır.

Kaynak : DPT

Çaykur yaş çay ürünü alımlarını her yıl devletin belirlediği yaş çay yaprağı taban fiyatı üzerinden 2976 alım noktasında gerçekleştirirken, özel sektörde daimi alım yerlerinin kullanımından ziyade vasıta üzerinde alımın ağırlık kazandığı bilinmektedir.

2003-2004 sezonu yaş çay alım kampanyasında ise önemli bir değişiklik ortaya konulmuştur. Kampanya için Çay-Kur'un alım fiyatı, bir önceki yılın fiyatına göre % 25.3'lük bir artışla 400 bin TL olarak belirlenmiştir. Ancak, ilk defa çay kalitesini yükseltmek için, ürün kalite destek primi uygulamasına geçilmiştir. Bu çerçevede verilecek kalite primi ise 50 bin TL/kg'dır. Böylece üreticilerimizin eline çayda % 40.6'lık bir artışla 450 bin TL geçmesi sağlanmıştır.

Ürün fiyatının "Ürün Kalite Destekleme Primi" ile takviye edilmesi ile, mevcut süregelen uygulamalar olan Çay-Kur'un sübvansiyonu yerine, sektörün ve dolayısıyla çiftçinin sübvansiyonu olgusuna geçilerek haksız rekabetin önlenmesi planlanmıştır. Diğer taraftan, sektörde yaş çay alımı ve dolayısıyla kuru çay üretimi çok büyük oranda "Ürün Kalite Destekleme Primi" baskısı ile kayıt altına alınmıştır. 2004 yılında ekonomik uygulamalar sonucu enflasyon ve faiz oranlarının düşürülmesi, TL'nin döviz karşısında değer kazanması göz önünde bulundurulmuş, üreticinin enflasyon karşısında mağduruyeti önlenerek % 16,7 oranında yaş çay yaprağı alımında bir önceki yıla göre artış sağlanarak üreticiye 525 bin TL ödenmiştir.

VI. YATIRIM TEŞVİK BELGELERİ ve YAN SANAYİ İLE İLİŞKİLER

1- Çaya Verilen Yatırım Teşvik Belgeleri

Çaya verilen yatırım teşvikleri, 1984 yılında çay üretiminin Devlet tekelinden çıkartılarak serbest bırakılması ile bu yıldan sonra artış göstermiştir. 1981 yılında 2 adet belgeye karşılık 220 milyon TL yatırım teşviki verilirken, 1985 yılında belge sayısı büyük bir artış göstererek 26 adede çıkmıştır. Bu tarihte verilen yatırım teşvik tutarı ise 38.201 milyon TL ulaşmış ve 3332 kişiye yeni istihdam olanakları yaratılmıştır.

1990 yılında yatırım teşviklerinde gerek adet ve gerekse yatırım değerlerinde azalmalar izlenmiştir. 2001 yılında belge adedinde azalma olmasına rağmen, teşvik tutarı bir önceki yıla göre % 73.2 artış göstererek 3.258.521 milyon TL çıkmıştır. 2002 yılında sektöre yönelik iki firma yatırım teşviki alırken, 2003 yılında beşe yükselmiş, teşvik tutarı ise 10.224.000 milyon TL ile en yüksek seviyesine ulaşmıştır.

TABLO - 1.21 - ÇAYA VERİLEN YATIRIM TEŞVİK BELGELERİ				
Yıllar	Adet	Toplam Yatırım (Milyon TL)	Döviz Tahsisi (Bin \$)	İstihdam (Kişi)
1981	2	220	1.084	0
1985	26	38.201	6.295	3.332
1990	2	10.568	0	177
1995	1	43.264	457	150
1997	1	106.000	345	30
1998	4	1.411.060	975	185
1999	2	267.500	332	65
2000	3	1.881.611	1.561	86
2001	1	3.258.521	1.897	50
2002	2	5.286.957	2.889	46
2003	5	10.224.000	2.611	37

Kaynak: HM

2-Diğer Sektörler Ve Yan Sanayi İle İlişkiler

Çay, bitki olarak yetiştiricilikten, tüketici bardağına kadar olan tüm aşamalarda bir çok sektörle ilişki içindedir. Yaş çay ürünü tarım sektöründen sağlanırken, Madencilik sektöründen kömür, Petro-Kimya sektöründen petrol ürünleri, Enerji sektöründen elektrik, Kağıt-Basım endüstrisinden kağıt, Demir- Çelik sanayinden demir çelik ürünleri, Ulaştırma sektöründen nakliye, Gübre sanayinden kimyevi gübre temin edilmektedir. Söz konusu sektörlerde meydana gelen yada gelebilecek olan tüm değişim ve gelişmelerden dolayı olarak etkilenmektedir.

VİLSEKTÖRÜN GELECEĞİ VE İNSAN SAĞLIĞI YÖNÜNDEN DEĞERİ

Ülkemizde çay üretiminde talebe göre arz fazlalığı bulunmaktadır. Arz fazlalığı ihracat yolu ile giderilmeye çalışılmaktadır. İç talep ve ihracat artırılamaz ise bu sektörde faaliyet gösteren firmalar olumsuz etkilenecek ve bölgede sosyo-ekonomik dengeler bozulacaktır. Bunun için çay veriminin düşük olduğu bölgelerde arazi şartlarına uygun kivi gibi alternatif bitki yetiştirilmesi yaygınlaştırılmalıdır.

Vasıfsız çayların toplanması sonucunda fabrikalarda lif yığılmaları olmaktadır. Karadeniz Üniversitesi Orman Fakültesi'nce liflerden sunta imal etme başarısını göstererek bu problemi ortadan kaldırmış ve yeni bir sanayi kolunun yaratılmasına katkıda bulunmuştur.

Çay içinde bulunduğu kafein nedeniyle insanda yorgunluk giderici, canlılık verici bir etki yapmaktadır. Çay kahveye göre % 50 daha az kafein içermektedir. Kuru çayda kafein miktarı % 1-5 oranları arasındadır. Normal demlemede kafeinin % 80'i demeye geçmektedir. Günde 5-6 bardak içilen çay ile yaklaşık 300 mg. dolaylarında kafein alınmış olur. Kafein insan beyni ile diğer organlarda kılcak damarları genişleterek kan akışını hızlandırıcı etki yapmaktadır.

Çayda B vitamini açısından zengindir. Çay bitkisinde önemli ölçüde C vitamini bulunmasına rağmen, siyah çay elde edilmesinde uygulanan fermantasyon nedeniyle kaybolmaktadır. Çayda ayrıca E, K vitaminleri de mevcuttur. Günde 5-7 bardak çay içildiğinde K vitamini gereksimi sağlanmaktadır.

İnsan sağlığı için önemli işlevleri olan çeşitli mineral maddelerde bulunmaktadır. Özellikle alüminyum, mangan ve flor bol miktarda yer almaktadır. Dişlerin güçlenmesini sağlayan ve çürümelerini önleyen flor maddesi için günde 6-8 bardak çay içilmesi halinde yeterli gereksinim karşılanabilmektedir.

VII. ÇAY SEKTÖRÜNDE SORUN ve ÖNERİLER

SORUNLAR

- Ülkemizde çay tarımında temel sorun yaş çay yaprağı kalitesi ile ilgili olup çayda, toplama tekniğe uygun şekilde makas kullanılmaması, gübrenin bilinçsizce kullanılması ürün kalitesinin azalmasına ve toprak yapısının bozulmasına neden olmaktadır.
- Çay bahçelerinin % 30,0'nun 50 yaşın üzerinde ekonomik verim yaşını tamamlamış çaylıklardan oluşması kaliteli yaş yaprak üretimini engellemektedir.
- Çay bahçelerinde yaşlanmış ocakların tohumla yenilenmesine devam edilmektedir.Üstün verim ve kalite özelliklerine sahip çay tipleri yerine tohumun tercih edilmesi bu konuda istenilen gelişmenin sağlanmasını engellemektedir.
- Çay topraklarının asitlik düzeyi ile makro ve mikro elementler kapsamının düzenli olarak izlenmesi gerekmektedir. Bu amaca yönelik olarak yeterli sayıda toprak analiz laboratuvarlarının bulunmaması üreticilerin bilinçsizce gübre kullanımını artırmaktadır Bu durum toprak yapısını bozarak çevre kirlenmesine yol açmaktadır.
- Yaş çay alım standardında ekonomik ve sosyal nedenlerle istikrar sağlanamaması çay üreticilerinin standart dışı çay satma eğiliminin artmasına neden olmuştur. Sektörde faaliyet gösteren işletmelerin bir çoğu alım planı yapmadan faaliyetlerini sürdürmekte bu durum da üreticiler topladıkları ürünü 3-4 gün bekleterek satma eğilimine girmekte böylelikle yaş çay yaprağının kalitesinin bozulmasına dolayısıyla kuru çay kalitesinin azalmasına neden olmaktadır.

- Doğu Karadeniz bölgesinde çay tarım alanlarının yer aldığı sağlıklı ve teknik olarak oluşturulmuş çay haritası bulunmamaktadır. Çay iletmelerinin % 85,0 'i küçük aile işletmesi şeklinde olup, tarım alanları mevcut sistemdeki uygulamaları nedeni ile giderek parçalanmaktadır.
- Kaçak yollardan giren yabancı menşeli çaylar iç piyasada yerli çay satışlarını olumsuz etkilemektedir.
- Çay ithalatında uygulanan yüksek vergi oranı kaçak çay ithalatının artmasına neden olmaktadır. Sağlıksız ve standarda uymayan çayların bile ülkemize girişine neden olurken tüketici sağlığını tehdit ederken, iç piyasada yerli çay satışlarını olumsuz etkilemektedir.
- Çay sektöründe teknolojik ilerlemeye rağmen, tüketici tercihlerine cevap verebilecek, kaliteyi koruyucu uygun paketleme ve ambalajlama sorunu henüz tam olarak giderilememiştir.
- Çay paketleme konusunda ülkemizin hemen her yerinde görülen harmanlayıcı ve paketleyici firmaların prensip oluşturamadıkları ve karlarını maksimize edebilmek için tedbir aldıkları ve sektörde haksız rekabetin devam ettiği görülmektedir..

ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

- ◆ 1-Çay bölgesi topraklarının çay üretimini devamını sağlayacak şekilde iyileştirilmesi, korunması ve toprağa uygun gübrenin seçilmesi gerekmektedir.
- ◆ Ekonomik ömrünü yitirmiş yaşlı çay ocaklarının ekolojik şartlara uyum sağlayan seleksiyonla tespit edilmiş verimliliği yüksek kolanlarla yenilenmesi bu projenin 20 yıllık süreye yayılması,
- ◆ Kuru çay üretimi, üretim tekniğine, tüketici beğenisine ve standartlara uygun olarak yapılmalı, kaliteli çay üretimi zorunlu hale getirilmelidir.
- ◆ Yaş çay alım ve üretim kampanyası döneminde kalitesiz ve iki buçuk yaprak dışında çay satın alarak üretim yapan işletmelerin faaliyetlerini önleyici tedbir alınmalıdır.
- ◆ Yaş çay işleme fabrikaları yasa ve yönetmelikler gereği gıda üretimine uygun teknik ve hijyenik şartlara sahip olmalıdır. Çay üreten işletmelerin bu konuda denetimlerine ağırlık verilmeli, gıda üretimine uygun olmayan iletmelerin faaliyetleri durdurulmalıdır

- ◆ Arz fazlası nedeniyle oluşan üretim-tüketim dengesizliğini gidermek ve stok sorununu çözebilmek için kaliteli ürün almanın şartları oluşturulmalı üretilen ürünün pazara sunum olanakları geliştirilerek ürün çeşitlemesi, reklam-tanıtım ve tüketimi artırmaya yönelik çalışmalara ağırlık verilmelidir
- ◆ Çay tarım alanlarında birim başına verimin artırılmasında yeni teknikler geliştirilmelidir.
- ◆ Rize Ticaret Borsası çay ihtisas borsasına dönüştürülmelidir. Üretilen kuru çayın dünya pazarlarında olduğu gibi alım ve satım işlemlerinin borsada gerçekleştirilmesi sağlanmalıdır. Borsaya işlerlik kazandırılması Türk Gıda Kodeksine uygun çay üretimini teşvik edebileceği gibi gıda Kodeksine uygun üretim yapmayanlar da sektörde faaliyetlerine devam edemeyeceklerdir. Ayrıca Borsa sistemi ile hem üretici firmalara denetim getirilmiş, hemde mühtahsilin yaş çay bedellerini koruyacak müesseseler geliştirilmiş olacaktır.

Böylelikle standart kalitede çayların piyasaya sunulması ile ithal veya yerli standart dışı çayların piyasaya sunumunu engelleyecek ve tüketici bilinçlenecektir. Üretim izni olmayan teknolojik ve hijyenik yönden yetersiz olan firmaların üretimleri engellenecektir.

- ◆ Dünya’da kimyasal ilaç kullanmadan çay üretimi yapan ender ülkelerden biri olan ülkemizde yetişen çayın, fuar, sergi ve benzeri yollarla Dünya ülkelerine tanıtımının yapılabilmesi için gerekli çalışmalara hız verilmelidir.
- ◆ TSE çay konusunda daha sık denetimlerde bulunmalıdır. Kaliteli çay üretimi yanında tüketicinin de korunması amacıyla piyasaya arz edilen TSE belgeli çayların fiziksel, kimyasal ve duyuşsal muayeneleri yapılarak standartlara uymayanları cezalandırmalı ve tüketicilere duyuruda bulunmalıdır.

VIII. DÜNYADAKİ ÇAY SEKTÖRÜNÜN DURUMU

1- Dünya Çay Üretimi

Dünyada çay tarımı ve üretimi tropik ve subtropik iklim kuşaklarında yer alan genellikle az gelişmiş ülke statüsündeki yaklaşık 40 ülkede gerçekleştirilmektedir. Çay tarım alanları 1980’li yıllarda önemli artışlar kaydederken, 1990’lı yıllardan itibaren Türkiye’de olduğu gibi önemli değişiklikler kaydedilmemiştir.

ÇAYLIK ALANLAR (Bin Hektar)									
	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Çin	891	888	879	929	898	906	913	898	943
Hindistan	427	431	434	436	438	440	430	443	445
Sri Lanka	188	190	189	195	189	189	211	211	211
Kenya	114	114	119	124	130	135	140	140	140
Endonezya	115	114	114	110	121	116	116	116	116
Vietnam	71	64	67	70	70	80	98	99	102
Bengaldeş	48	48	49	49	49	49	50	54	54
Diğerleri	450	439	437	439	447	444	448	449	449
Toplam	2304	2288	2288	2352	2342	2359	2406	2410	2460

Kaynak: ITC,FAO

Dünya çaylık alanlarının % 86,0'sı Asya kıtasında % 10,0'u ise Afrika kıtasında yer almakta olup, son yıllarda Asya kıtasında azalış, Afrika kıtasında ise artış göze çarpmaktadır. Dünyada en büyük çaylık alanlara sahip olan Çin'nin son on yılda çaylık alanlarında % 6,2 oranında artış izlenirken, Hindistan'da bu oran % 4,0, Sri Lanka'da % 11,6, Kenya'da ise % 27,3 olmuştur.

Dünya çay üretimi 1995-2003 yılları arasında ortalama % 22,5 oranında artarken dikili alan artışı % 7,0 olarak gerçekleşmiştir. Bu da birim alandan alınan verimin önemli ölçüde artığının bir göstergesidir. Üretilen çayın ortalama % 77,0'ni siyah geri kalanı ise yeşil çay oluşturmaktadır ve sadece Japonya'da üretilen çayların tümü yeşildir. En fazla yeşil çay Çin'de üretilmekte olup, bunu Japonya, Endonezya, Vietnam ve Hindistan izlemektedir. Dünya çay üretimini ortalama % 85,9-88,0'si Asya kıtasında üretilirken, bu üretimde 2004 yılında Hindistan % 26,4, Çin % 25,7 Sri Lanka % 9,5 oranında pay almıştır.

Dünyanın en büyük kuru çay üreticisi durumunda bulunan Hindistan'ın 1995 yılında 756 bin ton olan üretimi 2003 yılında % 17,1 artarak 885 bin tona ulaşırken, 2004 yılında %4,5 azalarak 845 bin tona gerilemiştir. Diğer büyük çay üreticisi olan Çin'nin üretimi 1995 yılında itibaren sürekli artış göstermiş,1995 yılında 588 bin ton olan kuru çay üretimi 2004 yılında % 39,6 artarak 821 bin tona ulaşmıştır.

Vietnam da Çin'de olduğu gibi üretim yıllar itibariyle artış göstermiş, 1995 yılında 40 bin ton olarak gerçekleşen üretim miktarı 2004 yılında % 142,5 artarak 97 bin tona ulaşmıştır.

Ortalama dünya üretiminin % 12,1-10,0'nu Afrika kıtasından karşılanmakta olup, kıta içerisinde Kenya'nın dünya üretiminde aldığı pay ortalama % 3,7 dir. Çay üretimi Asya ve Afrika kıtalarının dışında Güney Amerika ve Okyanusya'da yapılmaktadır.Ancak her iki kıtanın da payı % 2,0 - % 2,5 arasındadır..

DÜNYA KURU ÇAY ÜRETİMİ-Ton									
	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Çin	593386	613366	665034	675871	683324	701699	765345	770345	821000
Hindistan	780227	810031	874108	824408	846843	853710	847205	885000	845000
Sri Lanka	258969	277428	280674	284149	306794	296301	310030	310000	303000
Kenya	257162	220772	294165	248818	236286	294631	287045	290000	290000
Endonezya	166256	153619	166825	161003	157371	161202	165006	160000	158843
Vietnam	46800	52200	56600	65000	70000	80000	89600	95000	97000
Bengaldeş	53406	50994	55824	46365	52639	57341	55000	60000	60000
Diğerleri	522803	567029	568753	626390	577778	576065	1384269	697188	622038
Toplam	2679009	2745439	2961983	2932004	2931035	3020949	3141020	3207533	3196881

Kaynak: ITC,FAO

2- Dünya Çay İhracatı

Dünya çay ihracatı yıllar itibariyle artış göstermekte olup, ortalama % 78-82'i sekiz üretici ülke tarafından gerçekleştirilmektedir.

Hindistan dünyanın en büyük çay üreticisi konumunda bulunurken, Sri Lanka, Çin ve Kenya en fazla ihracat yapan ülkedir.Ucuz işçilik maliyeti ve düşük fiyat avantajını çok iyi kullanan Çin 1990 yılından itibaren yapmış olduğu ihracatı düzenli olarak artırarak 2003 yılında 262 bin ton ile en yüksek seviyesine ulaşmıştır.

1994 yılında 224 bin ton çay ihracatı gerçekleştiren Srilanka, 2003 yılında 290 bin ton ile en yüksek miktarına ulaşmış, 2004 yılında ise % 44,3 azalarak 161 bin tona gerilemiştir. Vietnamın ihracatı üretimindeki artışa paralel olarak yıllar itibariyle artış göstermiş, 1994 yılında 20 bin ton olarak gerçekleşen ihracat, 2004 yılında 59,8 bin tona ulaşmıştır.

DÜNYA ÇAY İHRACATI- Ton									
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Çin	166.573	169670	202.464	217.434	199.608	227661	166.573	254.875	262663
Hindistan	167.143	160.004	200.713	207.639	189.092	204.353	179.857	181.617	174.246
Sri Lanka	235.036	233.573	257.273	265.308	262.952	280.133	287.503	290.500	161.773
Kenya	237.498	244.226	198.552	263.402	241.739	216.900	258.118	188.311	293.751
Endonezya	79.227	101.532	66.843	67.219	97.847	105.581	99.721	100.185	174.246
Vietnam	18.800	20.800	27.000	33.205	36.440	55.660	68.217	74.800	59.800
Bengaldeş	25.428	26.146	25.155	22.215	15.177	18.100	12.925	9.645	7.348
Diğerleri	163800	171965	222304	227892	218819	223056	318987	260178	337.031
Toplam	1093505	1127916	1200304	1304314	1261674	1331444	1391901	1360111	1470858

Kaynak: ITC,FAO

3-Dünya Çay İthalatı

Çay ithalatçıları için önemli konuların başında çayın kokusu,tadı ve rengi gelmekte olup bu unsurlar talep miktarlarının belirlenmesinde son derece etkili olmaktadır. Diğer etken ise çayın toplama biçimi olup,tercih edilen toplama iki yapraklı ve tomurcuklu olandır. Dünyada tüketim amaçlı yapılan çay ithalatı 1994-1999 yılları arasında % 20,7 artarak 1 milyon tonu 1999-2001 arası ise % 5,2 artarak1,2 milyon tonu geçmiştir.Dünyada en fazla çayın üretildiği kıta olan Asya aynı zamanda en büyük tüketici konumundadır.

DÜNYA ÇAY İTHALATI-Ton								
	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Çin	8.981	8.605	9.893	12.766	14.685	16.990	18.985	21.400
Hindistan	1228	2608	9058	4910	7158	10275	23606	10661
Sri Lanka	4085	4226	4616	1928	3620	3645	3670	6381
İngiltere	180.989	181758	175829	162416	155880	164016	164070	156636
Pakistan	114760	85426	111559	119695	111426	106822	99936	108147
BDT	111095	148330	143469	152719	150500	144000	165145	146358
İran	27300	9401	7777	17713	18899	18070	1444	-
Diğerleri	698562	757746	773599	756253	794032	828382	1004005	813591
Toplam	1147000	1198100	1235800	1228400	1256200	1292200	1480861	1263174

Kaynak: ITC,FAO

Dünyanın önemli çay ithalatçılarının başında İngiltere Pakistan,Rusya Federasyonu, ve Birleşik Arap Emirlikleri gelmektedir. İngiltere'nin son on yıllık dönemde toplam ithalat içinde aldığı pay % 10,0-13,0 , Pakista'nın ise % 8,0-8,5'dür.

AB ülkelerin hiç biri çay ithalatı yapmamakla birlikte bu ülkeler üretici ülkelere satın aldıkları çayın yaklaşık % 15-20'ni re-export yolu ile diğer ülkelerle ihraç etmektedir.RE-export yolu ile çay ihracatı yapılan ülkeler ise başta ABD olmak üzere Kanada, Rusya, İsviçre ve Suudi Arabistan dır. En fazla ithalat yapan üretici ülkeler ise Hindistan, Endonezya, Sri Lanka, Çin ve Arjantin dir.

AB'ye üye ülkelerde çay yetişmediği için Ortak Tarım politikası kapsamında piyasa düzenlemesine tabii tutulan ürünler içerisinde çay yer almamaktadır. Birlik üyesi ülkelerin diğer ülkelere uygulamakta oldukları ithalat vergi oranları % 3,8 ve % 6-10 arasında değişen KDV vergisidir. AB' ye tam üyelik durumunda Türkiye'nin çay üreten tek ülke olarak birlik içinde yer alması çay tarımı,sanayi ve ticareti açısından diğer ülkeler arasında önemli bir konuma gelmesini sağlayabilecektir.

Bu durumun süreklilik arz eden bir avantaja dönüştürülmesi üretilen çayın kalitesi ve üretim maliyetleri ile yakından ilişkilidir.Kalite farklılığı ve yüksek maliyet gümrük duvarlarının kalması ile söz konusu avantajın dez avantaja dönüşmesine neden olabilecektir. Bu gün yüksek gümrük vergileri ile koruma altına alınan Çay sektörü zor bir döneme girebilecektir.

Bu nedenle ülkemizde yapılan AB Ortak Tarım Politikasının uyum çalışmalarının yakından izlenmesi gerekmekte çay tarımı işlenmesi ve pazarlanması ile ilgili politikalarının belirlenmesi safhalarında yeni oluşan bu durumun dikkate alınarak üretimde dünya standartlarına ulaşılmasına yönelik tedbirlerin alınması gerekmektedir.

4-Dünya Çay Pazar Yapısı

Çay üretici ülkelerde işlenip kuru hale geldikten sonra genellikle 40-50 kg 'lık ambalajlarda ithalatçı ülkelere gönderilmekte ve bu ülkelerde harmanlanarak paketlenmektedir. Dünya ticaretine konu olan ambalajlı çay miktarı dökme çaya oranla oldukça düşüktür.

Dünya çay pazarlanmasında çayın üreticiden tüketiciye ulaştırılmasında çok sayıda aracı bulunmakta olup, bu durum maliyet ve fiyatlarını etkilemektedir. Çayın pazarlanmasında simsar, harmanlayıcı, toptancı ve perakendeci gibi araçlar bulunmakta dır.

Dünya çay piyasası büyük ihracatçı ve üretici ülkelerin şirketleri tarafından yönlendirilmektedir. Çayın serbest piyasalarda toptan olarak büyük ambalajlarda ticaret için çay borsaları kurulmuştur.

İlk çay borsası 1839 yılında Londra da Avrupa'ya yeterli miktarda çay sağlamak amacıyla kurulmuş olup bu gün 16adet çay borsası bulunmaktadır. Ülkemizde halen bulunmayan çay borsası yerine halen ticaret borsası statüsünde Rize borsası faaliyet göstermektedir.

Çayın pazarlanmasında bordların önemli yeri bulunmakta olup, pazarlama bordları tarımsal ürünlerin arz fiyat ve sağlanan gelir dalgalanmalarının olumsuz etkilerini çözmede kooperatifler etkili olmadığında kurulmuştur. Bordlar yapılarına göre danışma, düzenleyici, fiyat istikrar, ihracat, monopol, ve arz fiyatları kontrol eden bordlar olmak üzere ayrılmaktadır. Üretici ülkelerden Hindistan, Kenya Sri Lanka, Seylan ve Tanzanya'da çay borsası bulunmaktadır.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME :

Çay bitkisi botonik olarak Dicotyledonea sınıfından Camellia Sinensis familyasına dahil olup, günümüzde sudan sonra en çok tüketilen bir gıda ve içecek maddesidir. Eskiden yaş çay yaprakları kaynatılarak içilirken, daha sonraki yıllarda kurutularak içilmeye başlanmış ve değişik imalat yöntemleri kullanılarak günümüze kadar gelmiştir. Dünya'da 5. Büyük çay üreticisi olan ülkemizde Doğu Karadeniz bölgesi ekolojik yapı itibariyle uygun çay yetiştirme alanıdır. 1917 yılında başlayan ve 1924 yılında uygulanmaya başlayan çay tarımı, işlenmesi ve satışı 1984 yılına kadar Devlet tekelinde bulunurken, bu tarihten sonra 3092 sayılı kanun ile serbest bırakılmıştır. Özel sektörün bu alanda faaliyet göstermesi çay ürününde gelişmeyi hızlandırmıştır.

Ülkemizde 767.000 dekar arazi üzerinde 203.000 üretici tarafından çay tarımı yapılmakta olup, yetiştirilen yaş çay yaprağından yıllık ortalama 180-200 bin ton üretim sağlanmaktadır. Üretilen çayın tamamına yakın miktarı yurtiçi piyasada tüketilmekte, ihracat olanakları ise gerek kalite farklılığı gerekse maliyetlerin yüksekliği nedeniyle düşük miktarda gerçekleştirilmektedir.

Ancak çay ihracatımızda son yıllarda önemli artışlar olmuştur. Dünya’da en büyük çay üreticisi olan ülkelere bile küçümsenmeyecek oranlarda ihracat yapılırken, en büyük çay ihraç ürünümüzü ise dökme siyah çay teşkil etmektedir. Çay ithalatımızda yine dökme siyah çay ilk sırada bulunurken, Kenya, Sri Lanka ve Çin en fazla ithalat yapılan ülke olmuştur.

Türk çay tarımının dış ticaretini doğrudan etkileyecek bir oluşum Türkiye’nin Avrupa Birliği aday ülke statüsü olup, AB ‘ne tam üyelik şartlarının oluşması halinde Birliğin tarım politikasının çay sektörümüze etkileri olabilecektir. AB ülkelerinde çay üretiminin yapılmaması Ülkemizi üye ülkeler arasında tek çay üreten ülke konumuna getirecektir.

Ülkemizde çay ithalatı Gümrük Birliği kararı etkisi ile % 145,0 gibi yüksek gümrük vergileri ile korunmakta olup, ortalama 3000 ton civarında çay ithalatı yapılmaktadır.

Sektörün tarım, sanayi ve pazarlama aşamalarında çeşitli sorunlar yaşanmakta olup, yaşanan en önemli sorun yaş çay alanlarının giderek genişlemesi, yaş çay alım standardının korunamaması dolayısıyla kalitesiz yaş yaprak alımıdır. Ayrıca üretim ve tüketim dengesinin bozulması sonucu oluşan arz fazlasının ürün stok maliyetlerini artırması sektördeki birçok firmanın Türk Gıda Kodeksine uygun üretim yapmaması diğer önemli sorunları oluşturmaktadır.

Yaş çay alımlarında alım programına uygulandığı takdirde çay tarım alanlarının genişlemesi önlenilecek, ruhsatlı üreticilerin üreticilik hakları da korunmuş olacaktır. Alım programının yanı sıra üretim maliyetini azaltıcı tedbirlerin alınarak alım standardı korunduğunda ve bölgede tarımsal çeşitlilik oluşturulduğunda çay sektörünün sürdürülebilirliği sağlanabilecektir.

Ayrıca, kuru çay üretiminde gıda kodeksine ve dünya standartlarına uygun kalitede üretim ve ambalajlama yapılmalı Pazar sunum şartları iyileştirilerek geliştirilmeli, kaliteli kuru çay üretilerek ihracat şansı yükseltilmelidir.

KAYNAKÇA :

- Devlet İstatistik Enstitüsü
- Devlet Planlama Teşkilatı
- Çaykur - Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü
- Resmi Gazete
- Dünya Gazetesi
- Standart Dergisi - Ekonomik ve Teknik Dergi
- Çay Borsası Dergisi 2003-2004
- Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı
- FAO,ITC
- Trabzon Ticaret Odası Yayınları
- Commodity Market Review 1999-2000
- İstanbul İhracatçı Birlikleri (İİB)
- Türkiye Odalar Borsalar Birliği (TOBB)
- TC. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı
- Ekonomik Forum Dergisi-Mayıs 2002
- TSE Standart Dergisi- Aralık 2002
- Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü Bakış Dergisi-

İnternet Siteleri

www.caykur.gov.tr

www.biriz.biz/cay/instea.htm

www.geocities.com/cayelim/

www.tarim.gov.tr

www.zmo.org.tr

Sektördeki dernekler

ÇAYDER: Rize’de kurulan ve üyeleri arasında çay tarımı ile uğraşan üreticilerin ve sanayicilerden oluşmaktadır.

ÇAYSİAD (Çay Sanayicisi ve İşadamları Derneği)

